

קבץ על יד

דברים שבכתב היוצאים לאור בפעם הראשונה

סדרה חדשה ספר ח (יח)

הוצאת מקיצי נרדמים
ירושלים תשל"ו

מספרי
שמא יזרח פרידמן

KOBEZ AL YAD

Minora Manuscripta Hebraica

Tom. VIII (XVIII)

SUMPTIBUS SOCIETATIS MEKIZE NIRDAMIM
HIEROSOLYMIS MCMLXXV

מתוספות הרשב"ם לרי"ף
סדר נשים ומסכת חולין

יוצאות לאור ע"י ש מא יהודה פרידמן

הלכות הרי"ף, כפי שנדפסו בוויניציה, כוללות הוספות רבות מתוך הגמרא, אשר מוצאן מכתבי יד אשכנזים של הרי"ף. בכתבי היד, ולפעמים עדיין גם בדפוסים, צוינו הדברים "הגהה... ע"כ".

רבינו שמואל ב"ר מאיר היה מן הראשונים בין חכמי אשכנז לקבוע דבריו על ספר הלכות הרי"ף², וכן עשה אחיו רבינו תם³. עיקר תורתו של הרשב"ם שבתוספותיו לרי"ף נשתמר במקומות שונים, אבל התוספות עצמן לא זכו להצטרף בהוצאות הנדפסות של הלכות הרי"ף (רק רישומן ניכר, ראה להלן), ונשכחו במשך הדורות, חוץ ממקצת הבאות והזכרות.

המביאים מתוספות רשב"ם לרי"ף

המזכירים תוספות רשב"ם לרי"ף הם חכמי אשכנז בלבד. הראבי"ה מביא בלשונן שתי תוספות למס' גיטין: "...עד כאן לשון האלפסי, ורבינו שמואל ברבי מאיר הגיה עליו... כלשון סעיף י לפנינו, והובא שם מתוך תשובת ר' יואל אבי הראבי"ה (ס' הראבי"ה ס' תתקיג) *! ועוד, ראה להלן. וכן הרבה להביא תוספותיו של רשב"ם בהגהות מיימוניות: "וז"ל רשב"ם אשר כתב על לשון האלפס אני

- 1 להלן בסוף המבוא מתפרשים הקיצורים.
- 2 ראה רב"ז בנדיקט, קרית ספר כה (תש"ט), עמ' 172. ר"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 51-52.
- 3 בסמ"ג, עשין סז: "כתבו רב אלפס ורבינו משה שכבר תיקנו הגאונים לגבות בעל חוב מן המטלטלין, לפיכך מגבין הנוקין מן המטלטלין של יתומי, ורבינו יעקב הגיה על זה, זה אינו שהרי אין אנו סוברים כן אלא בכתובה שמקנה מטלטלין אגב מקרקעי שכתוב שם נכסים דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין וגם רב שריא לא תיקן אלא בכתובה, עד כאן דבריו" (דף קמה ע"ב, ומסיים בעל הסמ"ג: "ולא דקדק בתשובת הגאונים כי ודאי תקנוה"; וצויין בשם הגדולים ערך רי"ף). וכן הובאה הגהה זו בהגהות מיימוניות הל' נזקי ממון פ"ח אות ה, וראה פירוש רבינו יהונתן לבי"ק, מהדורה שלי, עמ' 29 הע' 440. ור' תוס' ר"ש משנץ לכתובות, מהד' ר"א ליס, עמ' קלג, הע' 34, ודוק.
- 4 וכן בסמ"ג עשין צה: "...וגם ר"ת הגיה בספר רב אלפס שאין כאן שנועה על התובע" (קפא ע"א) = הגהות מיימוניות טוען ונטען פ"ו אות ד. ובהגהות מיימוניות ריש הל' נזקי ממון (בדפוס קושטא, רסט): "ופסק רב אלפס... והגיה ר"ת דבר זה הוא שבוש... = סמ"ג עשין סז, תוס' ב"ק ט ע"א ד"ה רב הונא. וכן הגיה ר' תם מחזור, סידור, ואולי ספר הלכות גדולות (ר"א אפטוביצר, מבוא לספר ראבי"ה, עמ' 358). ראה ר"א אפטוביצר, שם, עמ' 289, ונתבלבלו השורות שם בטעות הדפוס.

לכל השיטות, הגיה שלא לצורך, בגלל שלא הגיעו אליו תוספות הרשב"ם לרי"ף. אפילו מה שנשמר בכתבי יד רבים מהרי"ף (ראה להלן), נשכח על ידי הלומדים שמרשב"ם הוא, ולא הזכירו שמו עליו. והנה דוגמה. ברי"ף תענית פ"ד ס" תתלח איתא: "אמר רב יהודה אמר שמואל לא הודו לו חכמים" וכו', ובחדושי אנשי שם מובא ממהר"ן שפירא (ר' נתן נטע שפירא, קראקא, נפטר 1633): "דברים הללו אינם בגמרא ולא בשום פוסק וטעות מבוואר הוא ונ"ל שמן אמר שמואל עד כפיית המטה הוא הגה"ה ואותו המג"ה היה שמו שמואל, וכן מצינו איזה פעמים הגה"ה באלפס בשם שמואל המג"ה...". הנה אומר, הכיר מהר"ן שפירא כמה הגהות בכתבי היד שהשם שמואל התום עליהם, ולא הכיר שמן הרשב"ם הן.

שרידי התוספות בדפוסים

יש מקומות שתוספות הרשב"ם נשארו בדפוס הרי"ף, ולא הוכרו ע"י הלומדים. בשבת ספ"ו, סי' שפא, כבר בדפוס קושטא, איתא: 'ואמ' שמו' שמעתי שמצא אבן מכוונת לא שפחתה ולא הותירה ממשקל אבן תקומה כשנשקלה נגדה⁸, וכן בד"ו. האחרונים עמדו על כך שהגהה היא, ובגליון: 'אמר שמואל אולי הוא המגיה כמו בכמה מקומות' (עיין ברי"ף דפוס וילנא⁹). והנה בדק"ס לשם, עמ' 142, מביא לשון התוספת מכ"י מרצבכר בפתחה 'אני שמואל' כרגיל, ונשתבש לואמ', ונראה מכאן שהתוספות היו בכתבי היד שלפני המדפיסים, וברוב המקומות הרגישו שאינן לשון הרי"ף והשמיתו, וכאן לא הרגישו¹⁰.

וכן בשבת פכ"ג, סי' תקסו: 'וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן הולכין לטריט' אות ולקרקסאות לפקח על עסקי רבים בשבת, ואני שמואל אומר דהכא לא גרסינן בשבת דאפילו בחול איצטריך למשרי משום פיקוח רבים דאי לאו פיקוח אסור למיזל כדארמין במסכת ע"ז משום דכתיב ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב'. בשלטי הגבורים לשם כתוב: 'לדעתי כי לא דק שמואל המגיה.../ ובהגהות

7 על מוצא המאמר ההוא של שמואל, ראה רב"מ ליון, "המתכות והרי"ף", אלומה, ירושלים תרצ"ו, עמ' 106—107, והביא שם מהר"ן שפירא. ונראה שהסופרים שלא הכינו שהשם "שמואל" בתוספות מתייחס לרשב"ם, הסיפוי את המלה "המגיה", ראה להלן הע' 11.

8 ראה מ"ש ר"נ זק"ש ברי"ף ע"פ ד"ק, ירושלים תשכ"ט, כרך א, עמ' קז הע' 107. גם בכ"ס 692 לשם איתא: לרפואה.

9 ראה הגהות הב"ה, והגהות מא"י.

10 התוספת ליתא ברי"ף כ"ס 692. ומכאן מפתח חשוב לעמוד על טיבו של ד"ק, וראה הע' 14.

11 כ"ה בד"ה. בד"ק נשתבש: 'אמ' ר' שמואל אמ' רחבה" (על השיבוש רחבה דהכא בבראשית רבה, ראה מ"ש י' קוטשר, מחקרים בארמית הגלילית, תשי"ב, עמ' 23, תרפיס מתוך תרביץ כא—כג). הדבור כתוב גם בד"ו (בתיקון השיבוש). בגליון ד"ק בסמינר, תוקן בכ"י: ואני שמואל המגיה אומר דהכא. בכ"ס 692 חסר כל הפרק.

שמואל מוסיף...⁵. במרדכי לכתובות סי' קלה מביא לשון הרי"ף וממשיך: "ורשב"ם הגיה על דבריו", ומביא לשון ההגהה (= להלן סעיף ב).

על פי רוב, הדעות שבתוספות הרשב"ם לרי"ף ידועות לנו כבר ממקומות אחרים, הן מדברי הרשב"ם עצמו, בפירוש ב"ב (ראה סעיפים א, ג), הן מהבאות הראשונים משמו⁶. ומתברר שבכמה מאותן הבאות, הביאו הראשונים את דברי הרשב"ם דוקא מתוספותיו על הרי"ף, רק שלא הזכיר שם החיבור, ויש בידנו לתקן מה שהסיק החוקרים כמה מסקנות על חיבורים שונים לרשב"ם מאותם הבאות.

מתבאה בראבי"ה הסיק ר"א אפטוביצר שנכתב "פירוש רשב"ם לקידושין או לסנהדרין", (מבוא עמ' 284). שם מביא אפטוביצר לשון ראבי"ה בנוגע לקידושין מג ע"א, בה מזכיר ש"כן פירש רשב"ם", ומסיק "יוצא משטח הלשון שרשב"ם פירש כן בקידושין... אבל ענין הודאה... הוא בסנהדרין כ"ט א', ואפשר ששם פירש רשב"ם". וכן הבאה אחרת של ראבי"ה המתייחסת לאותה דעה של רשב"ם, וכותב הראבי"ה "וכן מצאתי בפסקות של רבינו שמואל בר' מאיר וצ"ל", ומסיק אפטוביצר: "וכבר ראינו שרבינו קורא לפירושי רשב"ם בשם פסקות". ועל פי זה כותב אפטוביצר במקום אחר: "מפירושי לתלמוד נזכרים... קידושין או סנהדרין" (מבוא עמ' 409), ואין מקום לכל המסקנות האלה, שהדברים זהים עם תוספת רשב"ם לרי"ף סנהדרין פ"ג סי' אלף ו', ונדפסה בדקדוקי סופרים לסנהדרין, עמ' 77 אות ע (ראה להלן). גם מה שהובא בספר האגודה לסנהדרין סי' כט: "כתב רשב"ם... מכאן פסק רשב"ם...". כלשון בדק"ס, וכן במרדכי לסנהדרין סי' תשא—תשב: "כתב רשב"ם... מכאן פסק רשב"ם בפני זקינו רש"י", על פי התוספות לרי"ף הובא. ולמדנו שאין להביא עדות ממקומות כאלה על פירוש רשב"ם לתלמוד באותה מסכת.

כיוצא בזה, מלשון ההבאה שהביא אפטוביצר בשם "פירוש רשב"ם לכבא בתרא" (מבוא לספר הראבי"ה, עמ' 284, וראה רשב"ם לב"ב מו ע"א ד"ה תיובתא דרבה), אפשר גם שמקורה מתוספת רשב"ם לרי"ף ב"מ, הובאה בדק"ס לב"מ, עמ' 345.

כאמור, רק מעט הובא ע"י הראשונים מתוספות הרשב"ם. ומכאן ש"חיבור" זה לא פשט ונשכח זכרו. בטור אה"ע הובא "פירוש הרשב"ם", כפי שהוא לפנינו בתוספת לרי"ף (להלן סעיף ו) וכתוב בב"י לשם: "מה שכתוב בספרי רבינו אבל לפרשב"ם... הוא ט"ס וצריך להגיה אבל לפרש"י". והנה מרן, המאסף

5 סוף סדר תפלות אות ד, וכן מכירה יג, ח אות ד, מביא מן הרי"ף (ב"מ פ"ד סי' שפג) ומסיים: "וע"ש באלפסי, ורשב"ם הוסיף קצת לאמץ דבריו ע"כ". ובהל' טוען ז, ה אות ו: "ואני שמואל מוסיף... ע"כ הגה"ת רשב"ם באלפס ע"כ" ושייך לב"מ פ"א סי' רסט. הציונים להגהות מיימוניות הובאו ע"י ר"א אורבך בעלי התוספות עמ' 52, ולדברי אורבך יש לכלול גם הל' הובל ז, ו אות ד: "וכ"פ רב אלפס... אבל אגן ק"ל כרב אשי כדלקמן בסמך וכ"פ רשב"ם", ובאמת קרוב הדבר שהוא מהתוספות לרי"ף (בנוגע לשיטת הרי"ף שם ראה פירוש רבינו יהונתן לב"ק, עמ' 60 הע' 609).

6 ראה סעיף כ הע' 4.

הב"ח: 'הגהת מהר"ר שמואל שלישישט"ט'¹². והנה, תוספת זו ישנה בכ"י מרצבכר (ראה להלן) עם שאר תוספות הרשב"ם, אלא שנעלמה מבעל דק"ס. ומכל זה ראינו, שאף במקום שנשארו מתוספות הרשב"ם, נשכח שמו מהן אצל האחרונים.

היחס לספר ההלכות

רובן של תוספות הרשב"ם מסוג ההשגה הן, שבהן חולק הרשב"ם על דעתו של הר"ף. אולם רק לעתים רחוקות כותב בסגנון מובהק של פולמוס: 'ואני שמואל תמה על זה הפירוש... וחס ושלום לא תהא כזאת בישראל להכשיר הטורפה בהערמה' (דק"ס לביצה, עמ' 108). '... אין ללמוד מזה, וטעות גדול הוא להרבות ממורים בישראל' (להלן סעיף יא). ויש שהוא תומך בדעתו של הר"ף, אולם נמצא גם שאין תוספתו של הרשב"ם מתייחסת לספר הר"ף במיוחד, אלא דבריו פונים ללשון הגמרא אשר הביא הר"ף, והיה יכול הרשב"ם להעיר כך גם בגליון הגמרא, ואין ללמוד מתוך הדברים למה קבע אותם בספר הלכות הר"ף¹³, ואולי בתקופה שחיבר תוספות אלה עוד לא עסק בתוספות לגמרא.

אף שברוב כתבי היד, נכתבו התוספות בפנים כהמשך ללשון הר"ף¹⁴, אין דברי הרשב"ם נכנסים בתוך דברי הר"ף או משנים אותם. התוספת נשארת קטע בפני עצמו, ובקלות אפשר לעמוד על גבוליה, במיוחד בפתיחתה. רוב התוספות פותחות באחת הלשונות הטיפוסיות האלה: ואני שמואל¹⁵ מוסיף¹⁶, ואני שמואל אומר, ואני שמואל שמעתי, ועוד.

מענין הוא היוצא מן הכלל הזה — הוא להלן סעיף יב. בהלכתו של אב"י בקידושין

12 אמנם דומה סגנונו של רבינו שמואל שלישישט, שפותח בהגהה למרדכי: 'ואני שמואל הקטן...'. (גיטין, ס"ו תנו), ואולי מן הרשב"ם למד לכתוב כן.

13 לדוגמה, תוספת לר"ף סנה' ס"י אלה ו, המובאת בדק"ס לסנה' עמ' 77-78, ולהלן סעיפים כא, כב וראה סעיף יד.

14 לדעת רב"ן בנדיקט, הובלעו בר"ף גם הגהות מאת ר"י מיגאש ור' אפרים, ראה קריית ספר לא (תשט"ו), עמ' 264-265.

15 ראה להלן בתיאור כיב"מ. בסגנון דומה הוסיף הרשב"ם בפירוש רש"י, כברש"י לחולין כ"י: "כך נראה לי שמואל... תוספת דר' שמואל" (דק"ס לחולין, דף רב ע"ב מן הספר, צו"י ע"י ר"א אורבך בעלי התוספות, עמ' 51 הע' 88. ושם צ"ל ר"ב במקום ר"ה.

16 "מוסיף" היא הלשון השכיחה ביותר. ונראה שכאן נמצא השימוש הראשון אצל בעלי התוספות, במונח משורש זה. לגבי ה"תוספות" לגמרא, מקובל לראות בשם זה רמז להיותן המשך והתוספות ל"פירוש" על ידי תלמידיו, תיאור שאינו הולם את טיב תוספות אלה (אורבך שם, עמ' 18-19, ושם: "התוספות כאלו נכנסו לתוך דברי רש"י", [ושם גם הודגש 'אבל גם פירושים מקוריים נקראו בשם תוספות... רבינו תם ושאר בעלי התוספות הוסיפו דברים חדשים לתלמוד... לאור שימושו של הרשב"ם כאן, יותר מסתבר לפתור את השם "תוספות" כהגהות, שכל אחת היא ענין בפני עצמה, הפונות אל עצם הספר הנלמד, הר"ף או הגמרא, ולא כהוספות לפירוש מסויים. על השם "תוספות הרשב"ם לר"ף", כותב ר"י תא-שמע: "ליתר דיוק: הגהות" (סיני סה, תשכ"ט, עמ' רא הע' 3). אמנם דברו הראשונים על מה ש"הגיה" רשב"ם, אבל

במלוח (קידושין ו ע"ב) מצאו הרבה מן הראשונים קשיים, והר"ף צירף הסבר להלכה זו בלשון 'ואי קשיא לך...'. אולם, אף הסברו של הר"ף אינו צלול. בא הרשב"ם ומחק מלשון הר"ף, שינה אותה, והוסיף בה. וכאילו הוא עצמו עמד תוהה על מה ששינה את פני ההלכות, עד שהתם בסוף: 'זה הפירוש תקנתי אני שמואל בספר' (בכ"פ: 'זה פי' תיקון רשב"ם'). ה'פירוש' הולך בשיטת רש"י, אבל ה'תיקון' אינו עולה בהצלחה שלמה (ראה להלן שם). וניתן לשער שכאן אחד מן המקומות הראשונים שהגיה הרשב"ם בספר ההלכות, והוא טרם קבע את הסגנון שישמש בו להבא¹⁷.

מאידך, ישנם מקומות שהסגנון שייך לחכם מנוסה, המכיר את ערכו: 'ואני שמואל מוסיף, בספרים בינותי, והנה כולם המגיינים שפירשו רבותינו ארוכים ומעורבבים, לכן הוריתי אני חשבון קצר למביני משפט חיתוכי אמות לרצועות...'. (דק"ס לפסחים, עמ' 330). כתבי היד השונים מכילים לפעמים סעיפים מסויימים מתוספותיו שאינם באחרים. או לי קשור הדבר בעובדה שהיו חוזרים ומעתיקים מטופס של הרשב"ם מזמן לזמן. יש העתק המכיל רק את התוספות הישנות, ויש העתק המכיל רק את החדשות, שהועתקו כדי לצרפן לישנות.

מקורותיו

אף שבתוספת אחת מזכיר הרשב"ם במפורש את רבינו שלמה זקני¹⁸, ברוב רובן של התוספות אין שמו של רש"י נזכר. ובכל זאת, ברור בכמה מקומות שתורת רש"י לפנינו¹⁹. יש שהוא כותב 'ואני שמואל שמעתי', והשיטה ישנה בפירוש רש"י²⁰. 'כל רבותי' שבסעיף כא מתייחס כנראה לשיטת רש"י (עיי"ש הערה 1), וכותב עליהם 'שטעו בפירוש הכתו' בהלכה, עיין שם.

לגירסה הידועה מן התוספות בגמרא ש'רבינו שמואל גריס', ניתן לנו המקור: 'ואני שמואל מצאתי בפירוש רבי' הננאל' (סעיף יח). במקום אחד פוסק רשב"ם בהתאם לשיטה הידועה לנו משמו של ר"י אבן מיגאש²¹, אבל אין לקבוע אם משם מקורו.

הדעות הידועות משם הנמנים אחרים

כאמור לעיל, מעטים הם המביאים דברי הרשב"ם בשם תוספותיו לר"ף. ובאמת, רגיל הוא ששיטה הנמצאת בתוספות רשב"ם לר"ף ידועה משם כמה חכמים

עוד לא מצאנו 'ואני שמואל מגיה'. לעומת זאת, דומני שהשימוש המרובה בפועל "מוסיף", וכו' הציון "תוספת" בכ"י הנ"ל בהערה הקודמת, מצדיקים את השם "תוספות". והש' "ור' פלוני מוסיף" (קונקורדנציה לבבלי כרך יז, עמ' 406) והשם "תוספתא".

17 על הוספה מכוונת בר"ף, השו' ראב"ד: "אני כתבתי בהלכות הרב ז"ל... זה הוספתי אני, ועוד הוספתי...". (כתוב שם, ירושלים תשכ"ט, עמ' 72).

18 הגהות מיימוניות, סוף סדר תפלות אות ד.

19 סעיף יב, סעיף ד הע' 13, סעיף ו, הע' 8, סעיף כג, סעיף ה הע' 8.

20 סעיף ה הע' 8. 21 סעיף כב הע' 3.

אחרים, אבל נשכה ייחוס רשב"ם אליה. בסעיף יט להלן: ויאני שמואל מדקדק... לית לן דשמואל' (כלומר, הרשב"ם מדקדק שאין הלכה כשמואל האמורא) ²². אולם בתוספות: 'מכאן מדקדק ר"ת ורבינו נתנאל וריב"א דאין הלכה כשמואל, וכן ראשונים אחרים מביאים דעה זו בשם חכמים שונים — על פי רוב בשם רבינו תם. והדעה והדקדוק למי — ודאי שרשב"ם קדם לכמה הנזכרים, ונראה שהוא אבי השיטה, אלא ששמו נשכה מכאן, אולי על ידי טעות סופר, או שכרגיל הביאו בשם אחרים ²³.

כשמובאת שיטה מסוימת בראשונים בשם רשב"ם, קיימת האפשרות שמקורה מתוספותיו לרי"ף. אנו מוצאים שדברי ר"י המובאים במרדכי מכוונים לדעת הרשב"ם בתוספות לרי"ף (סעיף ב הערה 9) וכן נראה שלפעמים שיטת רשב"ם שנוכרת בתוספות נובעת מתוספותיו לרי"ף ²⁴. הסמ"ג והמרדכי מביאים מרשב"ם סתם, וכונתם לתוספת לרי"ף (סעיף יא הערה 27), וכן יש לחשוש בכל מקום. ורגיל מאד הוא שתבוא שיטה מסוימת בראשונים בסתם, והיא מתאימה לתוספת הרשב"ם, ואולי במקצת המקומות המקור משם ²⁵.

פסקים

הראשונים מזכירים פסקים מאת רשב"ם ²⁶. הראב"ה מביא: 'בפסקים דרבינו שמואל כתב... / ועל זה העיר ר"א אפטוביצר: 'ודאי הונוה לפירוש רשב"ם לעבודה זרה, שכן קורא רבינו לפירושי הרשב"ם פסקים' (מבוא עמ' 281). אף שאפטוביצר חוזר על הנחה זו כמה פעמים ²⁷, אינו מביא ראיה לכך, וכנראה סומך הוא על הכותרת בתמים דעים ס"י קח: 'כתב הרב רבינו שמואל מרומרוג ז"ל פסקין אלו בפירושי' ²⁸. אולם אין הדבר מוכח כלל, כי בראב"ה הסגנון הוא של פסקים קצרים, ובתמים דעים נראה מהסגנון שהוא פירוש.

22 גדול הוא אחוז תוספות הרשב"ם המוסבות על הלכות שהובאו ברי"ף, משם שמואל, ושמה "שמה גרים", ראה ר"ר מרגליות, לחקר שמות וכינויים בתלמוד, (עמ' ה—ז).

23 ראה סעיף יט הע' 2, וכן בהגהות מיימוניות, מאכלות אסורות ב, טו, אות ג, ועוד. וראה סעיף יג הע' 4, וכן בב"י אה"ע ס"י לו מביא בשם רא"ם בלבד. וראה סעיף ג הע' 14, שמביא ר"י אלמנדי בשם ר"ת. [דברים שהובאו בשם הרשב"ם ובשם ר"ת אינם בהכרח חידושי של הראשון, כי יכול להיות ששני האחים שאבו ממקור אחד, ואותו דבר חל אפילו לגבי הריב"א].

24 סעיף כא הע' 9.
25 ר"ן, ראה סעיף יד הע' 10, סעיף טו הע' 4, סעיף טז הע' 3. במאירי, ראה סעיף יד הע' 10, סעיף ב הע' 9, סעיף טז הע' 3. בעיטור, סעיף יד הע' 10. בתוספות, סעיף טו הע' 4. בטור, סעיף ו הע' 8.

26 ראה ר"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 47—52. וראה מ"ש רמ"ח קצנלנבוגן במבוא ליחסו תנאים ואמוראים מהדו' ר"ל מימון, ירושלים תשכ"ג, עמ' 20.

27 שם עמ' 284: 'וכבר ראינו שרבינו קורא לפירושי רשב"ם בשם פסקות', ושם עמ' 409—410.

28 ציין אצל אורבך, עמ' 47 הע' 40, עיי"ש.

בספר הפרדס ס"י ריג באות 'הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל זק"ל' ²⁹, ובלקוטי פרדס כ"י מצויה הכותרת: 'הל' שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל דרמרו' ³⁰. מאז ר"א עפשטיין פקפקו החוקרים אם כתב רשב"ם חיבור כזה ³¹. ר"א אפטוביצר כתב: 'ואם לא נאמר שהרשב"ם בעצמו חבר אלה ההלכות נאמר שהם הוצאות מפירושו לחולין, כשאר פסקיו שאינם אלא פירושי' ³². והעלה ר"א אורבך את האפשרות ששלטו ההלכות מתוך תוספות הרשב"ם לרי"ף ³³. אולם, כעת שנקבצו יחד תוספות אחדות, אין הסבר זה נראה ³⁴.

נכון הוא שיש בתוספות הלשון 'מכאן פסקתי... ³⁵, והובא משם במרדכי בסגנון 'מכאן פסק רשב"ם בפני זקיני רש"י... ³⁶. וכן להלן סעיף י: 'ואני שמואל כמו כן פסקתי... / ועוד. אולם דווקא במקומות אלה משמע שהרשב"ם רומז לפסק שקדם, ואין כאן תחילתו. לגבי הלכות שחיטה שבספר הפרדס, אין סגנונם דומה לתוספות לרי"ף. הראשונות פסקים קצרים הם, לפעמים קיצור לשון הגמרא ולא יותר, והאחרונות תמיד יש בהן איוו השגה או תוספת פירוש. והעיקר, מתוך התוספות שיש לפנינו לחולין, אין התאמה עם אף אחת מן ההלכות שם. ובמקום שיש מגע, שם מובלט ההבדל. בספר הפרדס (מהד' עהרענרייך, עמ' קכה): 'מחט שנמצאת בעובי בית הכסות מצד אחד כשירה, משני צדדין טריפה, ממש מלשון הברייתא בחולין דף נב ע"ב, ואין לפסק זה שום דמיון לתוספות הרשב"ם לאותה ברייתא (להלן סעיפים ד, יז).

כתבי היד

הראשון שהצביע על תוספות רשב"ם לרי"ף בכתבי היד היה רנ"ג ראינאוויטץ, בעל דקדוקי סופרים. בשנת תרכ"ט (1869) הוא הודיע על התוספות בכ"י מרצבכר ובכ"י ברלין, והתחיל בפירסומן, ואלו דבריו: 'ויען שדברי הרשב"ם הם, ואידי דוטררי מירכס, הסתי על המרגליות הטובה שלא תאבד, ואספתים בתוך ספרי והצגתים כל אחד במקומו' ³⁷.

אחריה, בשנת 1905, הזכיר ג' מרגליות את תוספות הרשב"ם שבכ"י של הבריטיש מוזיאום, אלא שלא ידע על דברי בעל הדק"ס, וציין שהתוספות נחשבו עד עתה כאבודות' ³⁸.

29 במהדורת רח"י עהרענרייך, בעמ' קנג. 30 כימ"ר, אהל אברהם ס' 45.

31 ראה מעשה הגאונים, הוצאת א' עפשטיין, ברלין התר"ע, עמ' 97 הע' שלח.

32 מבוא, עמ' 410, עיי"ש.

33 בעלי התוספות, עמ' 52, עיי"ש.

34 וכן יש לומר על דברי אורבך שם בנוגע לס' המכריע ס"י יח, 'רבינו שמואל זצוק"ל כתב בהלכות בדיקה ש ח י ב ר " .

35 רי"ף כימ"ר סנה' פ"ג ס"י אלף ו, בדק"ס לסנה' עמוד 87.

36 מרדכי סנהדרין, ס"י תשב.

37 ראה דקדוקי סופרים, ביצה, עמ' 13 בהקדמה. למרות איסוף זה כמעט ולא היו תוספות הרשב"ם שבדק"ס ידועות כלל. להלן ציינתי מקומם ברשימה כוללת.

38 קטלוג כרך ב עמ' 92.

כ"א: אופנהיימר 6—8 = גויבאור 545—547. תואר בקטלוג של גויבאור לכתבי יד עבריים בספריית הבודליאנא, אוכספורד, 1886, עמ' 108. תוספות הרשב"ם נמצאות בתוך הרי"ף (ולא צויינו בקטלוג של גויבאור; תודתי נתונה להרב הלל היימן, שבדק את מס' פסחים בכ"י זה, והעיר לי על תוספות הרשב"ם שמצא שם, וכן על כ"פ). לחלק אופ' 6 רשם גויבאור: 'השם שמואל המופיע בפנים, והשם יצחק בפירוש, נכתבו באותיות מרובעות; אולי היו אלה שני המעתיקים. אבל אני מצאתי רק שהשם יצחק בפנים מופיע בקישוטים (28, א; 47, ב). ציפיתי שהשינוי בכתיבת השם שמואל הוא סימן לתוספות רשב"ם, אלא שלא יכולתי לזהות התופעה הנ"ל בחלק זה.

בעמ' 10 א מסתיים הפירוש: "לאחר ג' חדשים משעת מיתה", ולמטה ממש בסוף הגליון: "לא אמות כי אחיה", וגוסחות ברכה כיו"ב יש בכמה כתבי יד³⁹. כ"פ = ברלין 6. תואר ע"י ר"מ שטיינשניידר בקטלוג, כרך ב, ברלין 1878, עמ' 2—3. על כל ההלכות. שני כרכים. תוספות הרשב"ם בתוך הרי"ף ופעם בגליון החיצוני שנוסף, כנראה, במאוחר לגליון הראשון, ומגליון חיצוני זה הובאו השינויים לסעיף יט להלן.

כ"ב⁴⁰ = בריטיש מוזיאום Add. 17,049—17,050. תואר בקטלוג של מרגליות, כרך ב, מס' 473—474. בחלק הראשון ברכות, מועד, חולין והלכות קטנות; בשני — נשים ונוזיקין. לפי מרגליות שני חלקים מכתב היד אחד הם, אלא שהתאריך בחלק ראשון קנ"ד, ובשני קמ"ו! בקולופון שבחלק ראשון: "...אני שמעיה הסופר כתבתי זה הסדר מועד להח"ר משה בן הח"ר יוסף בשנת קנ"ד...". ובשני: "...שנת קמ"ו... וכאשר שוכתי [כ"ה מובא בקטלוג] לגומרה כן אוכה לזמדה ולשומרה...". ונראה שפתרון התאריכים כך הוא, שבמקום להשלים את כתיבת האלפסי עבור ר' משה, מסר לו שמעיה את החלק השני מן הטופס שלו, אולי בגלל איחור בהעתקה.

הלכות הרי"ף בפנים נכתבו בכל עמוד בשני טורים מקבילים של 34 שורות, באותיות מרובעות, ונכתבו הפירושים וכו' בגליון. אין התאמה בתבנית העמוד לכמות הגליונות, כנהוג בכתבי יד אחרים, אלא נכתבו כל הפירושים בגליונות אם מעט ואם הרבה, ונשארים טורי הרי"ף שווים, וזוהי כנראה השיטה העתיקה. ההגהות על הרי"ף מן הגמרא נכתבות בגליון, והוא הדין לתוספות הרשב"ם. הגליונות

39 ראה מ' בית-אריה, נוסחות מעתיקים בתחתית עמודים, קרית ספר מד (תשכ"ט), עמ' 549—552. וכבר עמד על תופעה זו רב"ג ראבינאוויטץ בהקדמה לדק"ס, מס' ברכות, עמ' 34 הע' יב, ולב"ב עמ' 14 הקובץ חג, ומכאן אינו מדויק מ"ש בית-אריה שם שנפקדה תופעה זו בספרות על כה"י העבריים מתאור נוסחות המעתיקים.

40 לפי ר"י תא-שמע מפורש בשער הכ"י "הרשב"ם תוספות ומדרכי" (סיני סה, תשכ"ט, עמ' רב). אולם, לפי בדיקתי, כתוב שם: "הרי"ף עם פי' רש"י ותוספות ומדרכי", וכזה העתיק בקטלוג. וכן, על מה שכתב תא-שמע שם שהכ"י "מכיל את הלכות הרי"ף לשלושת הסדרים מועד, נשים ונוזיקין (ועוד כמה מסכתות)" (עמ' רא), יש להעיר שהן הן הלכות הרי"ף בשלמותן.

כתובים באותיות קטנות מאד⁴¹. בפתיחת אחת התוספות כתוב שמו של הרשב"ם במילואו: "ואני שמואל בן הרב ר' מאיר" (להלן סעיף כ), והיא התוספת הראשונה שבכ"י.

כ"מ⁴² = מרצבכר 8. תואר ע"י רב"ג ראבינאוויטץ בהקדמה לדק"ס מס' ביצה, עמ' 13, ובאהל אברהם, מינכען תרמ"ח, מס' 8. כעת נמצא הכ"י בספרייה העירונית של פרנקפורט, ונושא ציון Ms. hebr. Fol. 10. שמו של הסופר היה כנראה יצחק, כיוצא מן הניקוד הרגיל לתיבה זו בכ"י, וגם עיטורים, לפעמים כתר (דף 16 א). בדף 20 א קישוט על "אברהם" (אבי הסופר?).

בדף 31 א נמצאת חתימת ישעיה בן מרדכי מפראג הלומד בפאנא, שחתם בשנת שס"ג. ראבינאוויטץ שיער שנכתב הכ"י בערך בשנה ק. ומכ"י זה הובא בכל מקום בדק"ס "מרי"ף כ"י".

יש בכ"י תוספות לרי"ף מן הגמרא, כאלה המצויות בדפוסי ויניציא ואילך, ומסומנות לפעמים בכ"י בתחלתן "הגהה", ויש גם בסופן: ע"כ. הכ"י כולל מועד ונוזיקין. מכאן הובאו תוספות הרשב"ם לרי"ף למועד ונוזיקין בדקדוקי סופרים, ראה הרשימה להלן.

כ"פ פרמה 3272 = דה רוסי 134. תוספות הרשב"ם בתוך הרי"ף. עיטורים יפים בראש כל פרק, אותיות מרובעות.

תוספות הרשב"ם, כאמור, מובלעות בתוך לשון הרי"ף ברוב כתבי היד, והחיפוש אחריהן כרוך ביגיעה רבה. רק לגבי כ"ב⁴³, צויין מקום ההערות בקטלוג. לגבי כתבי היד האחרים שעסקתי בהם, לא יכולתי, בגלל עומס עבודות אחרות, לקרוא סדר נשים ומס' חולין בשלמותם בכל כתבי היד. נהגתי לסקור את העמוד, ולמצוא את התוספות ע"י טביעות העין. בשיטה שכזאת, אי אפשר להגיע לשלמות, ומניח אני שישנן תוספות שלא ראיתן, הן בכתבי יד אלו והן באחרים. כתבי היד לרי"ף ראויים לטיפול יסודי, ותקוותי היא, שבשעה שתיעשה עבודה זו, יופיעו ויתגלו תוספות אחרות.

בראש כל תוספת, ציינתי את כתב היד ממנו הועתקה (עם הדף, כשהיה אפשר), ואחריו ציינתי את המקורות משם נרשמו שינויי הגירסא. שינויים אלה קטנים ביותר הם, ועל פי רוב יש התאמה שלימה בין כתבי היד. רשמתי כל שינוי חוץ מענייני כתיב פשוטים. מכאן, אפשר להניח שיש דמיון גמור בין המקורות שנרשמו בראש כל סעיף, בשעה שלא צויין שינוי.

למרות האחדות שבנוסח, אין אחדות לגבי עצם הענין של מציאות כל תוספת בכל כ"י. ישנן תוספות המופיעות בכ"י זה, וחסרות במשנהו, ולכן נלקטו התוספות מכמה כתבי יד. מטעם זה, בנוסף לטעמים שהוזכרו כבר, קיימת אפשרות שאין כאן אלא חלק קטן מן התוספות למסכתות האלה.

41 במיקרופילם שבבית המדרש לרבנים כמעט אי אפשר לקרוא את תוספות הרשב"ם, והעתקתי מעצם כתב היד. בכל זאת אין וודאות בכל האותיות שבהעתקה. בזה נתונה תודתי לנאמני המוזיאום, ולמנהל מחלקת ספרי המורה, ד"ר י. רוזנר, על רשותם האדיבה להדפיס את התוספות.

הרשב"ם קבע את הגהותיו בספר הרי"ף, והן צמודות אליו. מטעם זה לא רציתי להפרידן ממקום נטיעתן, והקדמתי את ההלכה המתאימה מן הרי"ף לכל תוספת. אלא, בכדי לתת גם בזה איזה שהוא חידוש, העתקתי מרי"ף כתב יד על קלף, באוסף ספריית בית המדרש לרבנים באמריקה, Rab. 692 (= כ"ס 692). הוא כ"י עתיק ומעולה, ואולי היה לפני הרשב"ם כ"י מעין זה. תיארתיו במבואי למהדורה הפקסימילית (ספר הלכות רבתי, ירושלים תשל"ד). לכל סעיף ציינתי את השינויים החשובים בין גוסס הכ"י לבין רי"ף דפוס קושטא (= ד"ק). היסטוריים שבכ"י זה השלמתי מכ"י 695 של ספריית בית המדרש (= כ"ס 695, לסדר גשים, על קלף, בלי פירושים, ששוידך למאה ה-13), או מדפוס קושטא, והכל צויין במקומו. בכתבי יד של תוספות הרשב"ם, כמו בכ"י אחרים, נהג הסופר להשלים את השורות במילוי אותיות השייכות למלה שבפתיחת השורה הבאה. השמטתי אותיות אלה בהעתקה, אולם הערתי עליהן בהערות בשעה שהיה ענין בכך.

תוספות הרשב"ם בדקדוקי סופרים

להלן ניתנת רשימת תוספות הרשב"ם המובאות בספר דקדוקי סופרים (על פי כימ"ר, עם קצת שינויים מכ"י ב). צויינו דפי הגמרא, והעמוד בכרך דק"ס למסכת האמורה⁴².

87	שבת מד ע"א
142	סו ע"ב
264	ק"ח ע"א
283	קכד ע"ב
327	קלט ע"ב
363	קנ ע"ב
382	קנו ע"א
166	עירובין מד ע"ב
18	פסחים ז ע"ב
81	ל ע"א
83	ל ע"ב
87	לא ע"ב
103	לו ע"א
315	קד ע"א
330	קט ע"ב

42. מקצת התוספות הובאו במהדורת זק"ש, על פי דק"ס. בשאר כתבי היד ישנן תוספות שלא הובאו בדק"ס, ואמר לי הרב הלל היימן שבדעתו להוציא לאור את התוספות לסדר מועד.

360	קטו ע"ב
111	סוכה לו ע"א
4	ביצה ד ע"ב
78	כט ע"ב
108	מ ע"א
103	מגילה יח ע"ב
233	ב"מ פג ע"א
313	קו ע"ב
345	קטו ע"א
77	סנהדרין כט ע"א

מכיר אני טובה, למנהלי הספרייה הבודליאנית והבריטיש מוזיאום על רשותם האדיבה לפרסם תוספות הרשב"ם מכתבי-היד אשר ברשותם. טיבותא לאחי, ד"ר מרדכי פרידמן, על קריאת הדברים, והערותיו החשובות.

קיצורים

ד"ו	— דפוס ויניציאה
ד"ח	— דפוסים חדשים
ד"ק	— דפוס קושטא
הוצ' זק"ש	— ר"ן זק"ש, הלכות רב אלפס, על פי דפוס קושטא, ירושלים, תשכ"ט
כ"א	— כ"י אוקספורד
כ"ב	— כ"י ברלין
כיב"מ	— כ"י בריטיש מוזיאום
כימ"ר	— כ"י מרצבכר
כ"ס	— כ"י בית המדרש לרבנים באמריקה
כ"פ	— כ"י פרמה
מבוא	— מבוא לנוסח המשנה
נו'	— גוסף

א. רי"ף יבמות פ"ד, ס' מה / ליבמות לו ע"ב
[כ"ס 692]

נקוט האי כללא בידך¹, כל היכא דחד ודאי בירושה וחד ספק מוקמינן נכסי² בחזקת הודאי ואמרי' להיאך אייתי ראי' ושאקול. והיכא דתרויהו ספקא³ הוה ליה ממון המוטל בספק, וממון המוטל בספק⁴ חולקין.

[כ"ב"מ 25 א; כ"ב 230 א; כ"א; כ"פ]

ואני שמואל מוסיף האי כללא ומשמעותו הללו⁵ אנו למדין דאפי' קים⁶ האחד

- 1 בסוגית הגמרא, יבמות לו ע"ב — לה ע"א, יש שורה של שבע שמועות, ואלו הן:
  1. ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא;
  2. ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי מיתנא;
  3. ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם;
  4. ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי יבם לבתר דפלג יבם בנכסי מיתנא;
  5. ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא;
  6. ספק ובני יבם שבאו לחלוק בנכסי סבא;
  7. סבא ויבם בנכסי ספק או סבא וספק בנכסי יבם.

בהלכות הרי"ף (כ"ס 695, ד"ק) הובאו מסוגיא זו הלכות 1, 4, 6, ואחר ההלכה הראשונה באים דברי הרי"ף "נקוט האי כללא בידך" וכו'. וכן במקצת מפרשי הרי"ף נתפרשו רק אלה (ר"י אלמנדרי: 1, כללא, 4, 6). דברי הרשב"ם שייכים אחרי ה"כללא", שהרי על כלל זה הרשב"ם מוסיף (כ"ס 692 כמו בכ"ס 695, אלא שהלכה 4 באה בסוף דף, והדף שלאחריו חסר).

בגמרא באות ההלכות בלי וא"ו החיבור (ראה רי"ן אפשטיין, מבוא, עמ' 1060 מס' 2), ומן המקורות הנ"ל (וכן מאלה הלן) יוצא שהוסיף הרי"ף וא"ו לפני 4 ר"ב, ואולי פירוש הוא"ו הוא כעין: מתוך ההלכות שבגמרא מביא אני זו וזו וזו.

בכ"ב נוספו ברי"ף הלכות נוספות מן הגמרא, ובא הסדר כלהלן: 1, ואני שמואל מוסיף, 2, 3, כללא, 4, 5, 6, הלכות 2, 3 הוכנסו לפני הכלל של הרי"ף, כנראה בגלל הלשון "אייתי ראי' ושקול", שישנו גם בכלל של הרי"ף. אולם דברי הרשב"ם נשארו במקומם, ונמצא שדברי הרשב"ם קודמים בטעות לכלל עליו נאמרו.

לפני נמוקי יוסף כבר נוספו ההלכות ברי"ף, אלא שלפניו עומד הכלל שאמר הרי"ף במקומו הנכון: 1, כללא, 2, 4, 6, ובסוף "בגמ' ספק ויבם" וכו' (5). בכ"א ודפוס ויניציא רפ"ב באות השמועות כלהלן: 1, 2, 3, כללא, 4, 6 (כלומר, הכלל כמו בכ"ב, וחסרה 5 כמו בנמוקי). והגיה ר' יוסף שלום בספר דרך תמים: "ספק ובני יבם וכו' עד את ושקול... [=2, 3] הכל שפת יתר וזרשם עליו" (על קבצים של שבע שמועות ראה מ"ש במבוא למחברתי "פרק האשה רבה — ניתוח צורני").

- 2 בכ"ס 695, ד"ק ועוד: לנכסי.
- 3 בכ"ס 695, ד"ק נמק"י נוסף: דאית לך.
- 4 כ"ה גם בכ"ס 695, ובנוסף ד"ק שבבית המדרש לרבנים באמריקה; בהוצ' זק"ש העתיק; והבא.
- 5 בכ"ס 695: ספיקה.
- 6 וממון וכו'. בכ"ס 695, ד"ק, ונמק"י: וחולקין, בכ"ב: חולקין.
- 7 כוונת הרשב"ם לשבע השמועות שבגמרא כאן, ובפרט (כפי שיוצא מפירושו לב"ב קנח ע"ב) "ספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא" שבגמרא (5) ואינו מובא ברי"ף.
- 8 כ"ה גם בכ"פ; בכ"ב: קיים; בכ"א: קדם.

וקאי⁹ בחצי הממון, והוא שיודע בכח מי מורישי¹⁰ הוא בא ליורשו¹¹, והשיני גם¹² הוא ספק באידך חצי¹³, הוי¹⁴ הודאי יורש את¹⁵ הכל, ואמרי' ¹⁶ אין ספק מוציא מידי ודאי¹⁷ כלל¹⁸, וכן השיבותי לזקני לותר על שאלת¹⁹ של משנת נפל הבית עליו ועל אמו²⁰ בבב' בתרא²¹, דאית²² דמוקמי לה²³ כשיש לאמו זרע לבר²⁴

- 9 כ"ה גם בכ"ב, ואולי צ"ל: ודאי.
- 10 בכ"פ: מורישין. נראה שצ"ל: ממורישין.
- 11 והוא שיודע וכו'. השווה רש"י ליבמות לה ע"א ד"ה הוי יבם ודאי, ודף לו ע"ב ד"ה מי דמי. ונראה להשלים כאן (או לעיל) מעין: "ובאידך חצי ספק" (השווה בפ"י ב"ב הנ"ל).
- 12 בכ"א: ובשני וגם.
- 13 בכ"פ: החצי.
- 14 בכ"פ ליתא.
- 15 בכ"פ ליתא.
- 16 כאן בגמ' לה ע"א.
- 17 התיבה ליתא בכ"א, ונוספה בגליון.
- 18 כלל, בכ"א: לכתחלה כלל.

הרי"ף כתב "כל היכא דחד ודאי בירושה וחד ספק מוקמינן לניכסי בחזקת הודאי", ומוסיף הרשב"ם "כל היכא שהאחד תובע את הכל והאחד תובע החצי הנה זה שתובע הכל קרוי ודאי והואל והוי ודאי במקצת ואידך ספק ואין ספק מוציא מידי ודאי... דכ"מ שהאחד יורש במקצת, והשני ספק אם יש לו חלק בנכסים או לא דודאי יורש את הכל" (פירוש ב"ב הנ"ל, ומשמ' יוצא שדייק כן משמועת ספק ויבם בנכסי סבא (5), ועיי"ש מה נפקא מינה לשיטה זו). בתוס' (יבמות לה ע"א ד"ה הוי, ב"ב קנח ע"א ד"ה נפל) כתבו ששיטת רשב"ם היא כשיטת רש"י, וחלקו הם על שיטה זו, ופרשו באופן אחר בשם ריב"א, וכן בחידושי הרמב"ן כאן חולק על הרשב"ם ("ר" שמואל רומרוג"י, עיי"ש, ובא"י, פסקי ב"ב ס' ריב, והגהות מיימוניות, נחלות פ"ה אות ו וחידושי הריטב"א ד"ה הוי יבם ודאי).

וראה הרשב"ם לנכון להוסיף על דברי הרי"ף, כי את שיטת הרי"ף אפשר לפרש כשיטת תוס' הנ"ל, וכנראה יש לדבר נפקא מינה אפילו פוסק הרי"ף באותה משנה בב"ב כר' עקיבא (ראה ב"י חו"מ ס' ר"פ ד"ה נפל הבית עליו ועל אמו, וראה משנה למלך, נחלות ה, 1).

לכאורה מדברי הרמב"ם (נחלות ה, 1) נראה שפוסק כר' עקיבא, וכן כתבו במגיד משנה והגהות מיימוניות לשם (ור' ס' מישרים לר' ירוחם, נתיב כה), אבל בסמ"ג תפס בלשון הרמב"ם, והסב עליו את שיטת הרשב"ם: "... נפל הבית עליו ועל אמו מחזיקין נכסי האם בחזקת שאר בניה יורשי האם שהן יורשין ודאין שנותלין מקצת הנכסים ממה נפשך אבל יורשי הבן ספק הם... כך השיב רבינו שמואל...". (הל' נחלות, ס' צו). ובאמת, גם מלשון הרמב"ם "... שהם יורשין ודאין אבל יורשי הבן ספק הם שאם מת הבן תחלה אין לאחיו מאביו בנכסי אמו כלום כמו שפירשונו", משמע שאין טעמו משום ר"ע ומשום שהוחזקה נחלה באותו שבט (ב"ב קנח ע"ב), אלא שטעמו מן הכלל שפירש בה"א שם, הוא הכלל שבר"ף כאן, וכשיטת הרשב"ם. ועוד צ"ע בשיטת הרמב"ם.

- 19 בכ"א: שאלות.
- 20 בכ"פ: אביו.
- 21 קנח ע"ב.
- 22 כ"ב: ואית.
- 23 בכ"פ: הסדר: דאית דמוקמי לה בבבא בתרא.
- 24 כ"ב: לבר.

מזה, ואית דמוקמיה ²⁵ לה כשאין לה, ותשוב' אכתבנא ²⁶ בסוף הפרק ²⁷ והוא העיקר ונכותתי ²⁸ למבין ²⁹.

ב. רי"ף כתובות פ"א, ס' קטנ / לכתובות ט ע"ב — י ע"א

[כ"ס 692]

אמ' רב יהודה אמ' שמואל האומר פתח פתוח מצאתי נאמן להפסידה כתובתה. אמ' רב נחמן אמ' שמואל משום ר' שמעון בן אלעזר חכמים תקנו לבנות ישראל לכתולה מאתים ולא למנה מנה, והם האמינוהו שאם אמ' פתח פתוח מצאתי נאמן. אם ¹ כן מה הועילו חכמים בתקנתן. אמ' רבא הוקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. ותזינן לגאון ² דקאמ' הני מילי לענין מנה מאתים אבל לענין תוספת לא מהימן. וטעמא דמסתבר הוא דלא תקינו רבנן אלא מנה מאתים, אבל תוספת איהו כתב אנפשיה, הלכך לא מהימן.

[כ"א 32 א; מרדכי לכתובות ס' קלה ³]

ואני שמואל אומ' קל והומ' אם מנה מאתים שתקנו חכמים הפסידה כל שכן תוספת ⁴, דהא משום חוקה דאין אדם טורח בסעודה ומפסידה מהממון ⁵ דודאי פתח פתוח מצא וכמו שהטעתו דמי ⁶. אך כך אני מפרש ⁷ אין אדם טורח בסעודה ומפסיד ⁸

25 בכ"א בכ"פ וכ"ב: דמוקמי (כאן בכיב"מ בסוף שורה).

26 בכ"א וכ"ב: ותשובתי אכתבנה. בכ"פ: ותשובתו אכתבנה.

27 וכן בפ"י ב"ב שם: "על זאת נשאלתי מרבתי שבלותי"ר ותשובתי להם בסוף הפרק צרופות ובתונות", וראה תוס' שם קנח ע"א ד"ה נפל. אמנם בכיב"מ ישנן תשובות, אבל אלה אינן ביניהן.

28 הקריאה קשה בתיבה זו, אבל כ"ה בכ"א. בכ"ב גר' שכתוב: ונכתתי. בכ"פ: ונכותה. [וצ"ל: נכותתי, ע"פ ישע' ל י].

29 ע"פ משלי ת, ט.

1 בד"ק: ואם.

2 במרדכי ס' קלה כתב שהוא רב האי גאון, וראה אוה"ג התשובות ס' קטנ.

3 ובקיצור בשם מרדכי בהגהה לרא"ש פ"א ס' יח (ובמקום "אמרים" שם צ"ל אמרינן). במרדכי מן "דהא משום" היא מהגהות הרמ"א, וליתא בהבאה מן המרדכי בב"ח אה"ע ס' סח ד"ה כתבו.

4 ברא"ש פ"א ס' יח, אחר שהביא דברי הרי"ף אומר: "איני כחולק על דברי גאון אבל מתוך הסברא נראה דמהימן גם לענין תוספת...". ועיין בב"י אבן העזר ס' סח ד"ה כתבו הגאונים שכתב על הרא"ש "סתם רבינו דבריו כדעת הגאון".

5 נראה שר"ל ומפסיד את האשה מכסף כתובתה, כלומר, לא היה טורח בסעודה אם כוונתו לגרשה ולהפסיד כספה, ושלא כרש"י שפירש כפשוטו "ומפסיד סעודתו" (ד"ה אין אדם). אולם במרדכי במקום "מהממון" איתא "מהימנינו ליה", וכך ישר.

6 אבל לדעת רבינו יהונתן: "תוספת שהוא מוסיף לה מדעתו במתנה גמורה רוצה לתת לה הילכך זכיא בה איהי מיד זכיה גמורת" (בש"ס פרדס — אל המקורות).

7 הוא פירוש אחר ללשון הגמ' (ואולי הוסיף כן אח"כ). אבל אינו חוזר ממה שאמר "כל שכן תוספת". 8 במרדכי: ומפסידה.

לאלתר דכיון דמתוך הופתו מיד טוען כך, האמת אתו, דאכתי בזמן מועט לא נתכוון למצא עלילות ⁹.

ג. רי"ף כתובות פ"ב, ס' קצט / לכתובות כ"ב ע"א

[כ"ס 692]

אמ' ר' זירא הא ¹ מילתא מר' אבא שמיע לי, ואי לאו ר' אבא דגן עכו שכחתי ², שלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהן צריכין למכתב במותב תלתא ³ הוינא וחד ליתוהי. אמ' רב נחמן ⁴ ואי כתיב ביה בי דינא ⁵ תו ⁶ לא צריך. ודילמא ב"ד חצוף הוא כדשמואל, דאמ' שמואל שנים שדנו דיניהם דין, אלא שנקראו ב"ד חצוף. דכתו ⁷ ביה בי דינא דרבנא אשי. ודלמא רבנן דבי רב אשי כשמואל סבירא להו. דכת' ביה אמ' לנא ⁸ רבנא אשי ⁹ ואמרנא ¹⁰ ליה לרבנא אשי. מהני שמעתתא שמעינן דלית הלכתא כשמואל דאמ' שנים שדנו דיניהם דין ¹¹.

[כ"ב"מ 61 א; כ"א 34 ב]

ואני שמואל או' דמהכ' לא שמעינן אי הילכתא כשמואל אי לא ¹², דאפי' שמואל

9 כן כתב רב האי גאון ש"ו אינו אלא לאלתר" (אוה"ג התשובות, ס' קטז). במאירי, אחרי שהביא דעת הרי"ף, כתב: "ויש חולקין לומר כן אף בתוספת" (עמ' 46), ואולי התכוין לרבינו. בהערות לשם ציין הר"א סופר "הרמב"ן בחי"ו". אולם לא ראיתי דבר זה שם מפורש (ד"ה וי"ל; נדפסו החידושים על שם רשב"א). במרדכי, אחר שהביא תוספת הרשב"ם, מסיים: "עכ"ל, ולר"י נראה דאין לחלק בטענת פתח פתוח בין לאלתר בין לזמן מרובה אלא כמו שמפורש ביבמות פרק בית שמאי [ק"א ע"ב, עיי"ש] דתניא טענת בתולים כל ל' יום כו' לשון ר"י".

1 בכ"ב: האי.

2 בכ"ס 695: שכחתה, וכ"ה בגמ' לפנינו, והשוה רש"י. עכשיו ראיתי שגם בכ"י ווטיקן 112: "שכחתיה" (ר"מ הרש"ל, עורך, מסכת כתובות עם שינויי גוסתאות [=דק"ס], ירושלים, תשל"ב). זוהי צורה ארמית נכונה לנקבה, וראה מ"ש בתרביץ מג (תשל"ד), עמ' 64—69. אין לזהות גירסה זו עם העברית שכחתיה בפירוש רש"י, ולכן אין שייכות להערה אצל הרש"ל שם: "ועי' רש"י".

3 בכ"ס 695: תלתה.

4 כ"ה בס' השטרות לר"י ברצלוני, עמ' 5, ור' דק"ס. לפנינו בגמ': רב נחמן בר יצחק, וכ"ה בתשובה, תה"ג הרכבי, ס' קפא, ור' רש"י ד"ה בי דינא, ור"א היימן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 928 וא"י.

5 ר' דק"ס. ויש שפירשו משום מומחה דן יחידי, ולכן "דרבנא אשי" להלן, ר' שערי צדק ח"ד ש"ז ס' מ; ושם ס' לו.

6 "תוי" ל' אוה"ג, תשו' ס' ר"מ, רמ"א, עישור קיום, ור"ן, והיא ממילוא ההסבר. וברש"י שם; בכ"מ לשם: לנ'. 7 בד"ק: דכתיב.

8 כ"ה בגמ' בכתובות, וברש"י (ור' דק"ס). בד"ק כ"ב וכ"ס 695: לן; וכ"ה לפנינו בסנה', וברש"י שם; בכ"מ לשם: לנ'. וראה נספח א הע'.

9 בד"ק נ': לקיומו.

10 בכ"ב: ואמרן. 11 ראה הע' 12.

12 דמהכ"א] וכו'. הרי"ף כתב "מהני שמעתתא שמעינן", וכוונתו כנראה לשלש שמועות: אמר רב הונא אמר רב שלשה שישבו לקיים השטר שניים מהן מכירין וכו' (ס' קצז,

מודה דלא תיקנו קיום שטרות אלא בשלשה¹³. והכי קפריך תלמודא ודילמ' כשמואל סבירא להו לתלמידי רב אשי אף בקיום שטרות¹⁴, והאי בי דינא דכתיב בי¹⁵ תרי

מדף כא ע"ב; אמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב שלשה שיטבו לקיים את השטר וקרא ערער על אחד מהו וכו' (סי' קצט, מדף כא ע"ב), וכאן. אבל הרשב"ם אינו מוסב אלא על האחרונה, בה נזכר שמואל בפירושו. ובאמת במס' סנהדרין דייק הרי"ף רק מן המקביל לשמועה האחרונה: "מיהא שמעי' דלית הילכת' כשמואל דאמ' שנים שדנו דיניהו דין" (פ"ג, סי' אלף ח; בב"י חו"מ סי' ג כתב שהרי"ף פסק כר' אבהו בפרק אחד דיני ממונות, ראה פ"ד סי' אלף כא, בבא רביעאה: וקימא לן כר' אבהו. ונראה כי הלשון "מיהא שמעי'...". הוא לשון רב נחשון גאון (אוה"ג כתובות עמ' 88 סוף סי' ר"מ והע"א שם; אוה"ג לסנה' סי' לד).

הרבה גאונים פסקו כשמואל (אוה"ג לסנה', סי' לו, לו, לז, לט, מד). אבל "בימי שלמה בר חסדאי ראש גלותא" חזרו ופסקו בשתי הישיבות כר' אבהו (שם סי' מא ובהערות). וכן רב האי גאון, "בסוף ימיו חזר בו ופסק כרבי אבהו" (שם סי' מב, וראה סי' מג). יוצא שהרי"ף מקיים שיטת הגאונים האחרונה, אבל שיטת הרשב"ם לפסוק כשמואל מתאימה לשיטה קדומה של הגאונים.

13 בדומה מאוד ללשון הרשב"ם כאן כתב הרא"ש לענין אודיתא בתוספותיו לסנהדרין ל ע"א ד"ה ודילמא (סנהד' גדולה, כרך ג, עמ' קטו) ולהגהה שהגיה המהדיר שם הע' 336, ראה תוס' סנה' ג ע"א ד"ה ולרבא.

14 דאפי' שמואל וכו', בב"ב לט ע"ב — מ ע"א: "א"ר נחמן... קיום שטרות בשלשה", ו"אע"ג דר"נ גופיה ס"ל בסנהדרין [דף ה ע"ב] ב' שדנו דיניהם דין, קיום שטרות שאני כדפ"ה" (תוס' ב"ב שם ד"ה קיום, וראה אוה"ג, כתובות, התשובות, סי' רלו, רלח ואילך). וכן, כלשון הרשב"ם כאן, וכשיטת התוס', מביא ר"י אלמנדר' לרי"ף כאן, בשם רבינו תם: "כשמואל סבירא להו, כלומר, כשמואל בשאר דיניו סבירא להו אף בקיום שטרות, שאף שמואל יסבור בקיום שטרות דבעינו שלשה להפריש הקיום מן העדות, שהרי רב נחמן בעי שלשה בקיום שטרות כדאמינו בחזקת הבתים וסבר בריש השולח [גיטין לב ע"ב] שנים שדנו דיניהו דין. כן פירש רבנו תם ז"ל", (ולחלו שם: "ראף רב האי גאון, שפסק כשמואל חזר בו בסוף ימיו ופסק כר' אבהו", הוצ' פרדס — אל המקורות עמ' ד), ראה הע' 12. וכזה כתב ריש סנהדרין (סנהדרי גדולה כ"ב, עמ' קעט), ומסיים "כך פיר' רבי שמשון ז"ל" ולא ציין המהדיר אלא לתוס' ג ע"א ד"ה לרבא, ונראה שצ"ל רבי שמואל, והכוונה לרשב"ם. והשוה ס' האגודה ריש סנהדרין.

והמשך התוס' שם הוא כלשון הרשב"ם בפירושו שם, שכתב: "ולכך צריך ג' דשנים שדנו דיניהו דין אלא שנקראין ב"ד חצוף, בסנהדרין, והכא אפי' דיעבד נמי לא, דא"כ מה יש בין הנפק לשטר שלמעלה הימנו, הכא תרי התימי והכא תרי התימי, ודומד לב' עדים שמעידים ששמעו מפי עדים שלמעלה שהשטר כשר ועד מפי עד פסול, אבל כשהו ג' והו ב"ד זו עדות גמורה שהעידו על חתימת ידן לפני ב"ד והכשירו ב"ד את השטר וככשי חותמין ב"ד השטר זה כשר הוא, ודומה לפסק דין" (ונר' בשמ"ש בתוס' שם "כדפ"ה" אין הכוונה ללשון זה, אלא אולי לפירוש שברפוס פיזור, השוה בסוף דק"ס לב"ב). ועיין בתוס' ב"ב הג"ל, כתובות כב ע"א ד"ה דלמא, סנה' ג ע"א ד"ה לרבא. ל ע"א ד"ה ודילמא, וגטין לב ע"ב ד"ה ורב נחמן. וכן בחידושי רבינו יונה לסנהדרין (ל ע"א ד"ה ודילמא) הקשה יותר שאין להשוות מימרא דשמואל לקיום והודאה: "והא רבנו דבי רב אשי מומחי' גינהו ובמומחי' אפי' ר' אבהו [סנה' ו ע"א] מודה דאפי' יחיד שדן דינו דין, עיי"ש, ור' מה שהקשה בתוס' הרא"ש כאן (ובאמת הקושיא בגמ' "ודילמא בית דין חצוף הוא...". היא אחרי זמנו של רב אשי הנזכר בתירוץ, כלומר, מאד מאוחרת מעיקר הסוגייה האמוראית. והשוה בחידושי הר"ן לסנהדרין ל ע"א ד"ה כל.

אולם בשיטה ישנה יש סברא הפוכה, שכתב: "יש לומר דשמואל בקיום שטרות שאינו

הוא ולא הוי קיום אפי' לשמואל. ומשני דאמ' לנא רבנ' אשי ורב אשי ודאי היה יודע שאי' קיום שטרות פחות משלשה אפי' לשמו', והילכך כיון דכתיב בית בי דינא¹⁶ תו לא צריך.

ד. רי"ף כתובות פ"ו, סי' שמו / לפתובות עו ע"א וע"ב

[כ"ס 692]

אמ' שמואל המחליף פרה בחמור משך בעל החמור את הפרה ולא הספיק בעל הפרה למשוך¹ עד שמת חמורו, על בעל החמור להביא ראיה שהיתה חמורו קיימת² בשעת משיכת הפרה, מאי טעמ' כל שנולד ספק ברשותו עליו להביא ראיה³, ותנא

צריך משא ומתן ס"ל דאפילו לכתחלה סגלי בתרי" (שטמ"ק, עיי"ש). ובחידושי הר"ן לסנהדרין שם, הביא כשיטת הרשב"ם בשם "רבותינו שבתוספות ז"ל וכן כתב ה"ר דוד ז"ל", וממשיך ששיטה זו היא שלא כדעת רש"י: "אבל שיטת רש"י ז"ל היא שעקר הטעות בזה הוא לפסוק כשמואל בשנים שדנו דיניהם דין ודעתו ז"ל שההודאה בפניהם הודאה ומהניא כמו בשאר דיניו אליבא דשמואל, וכמו שמפורש בפירושו". אמנם בפירושו⁴ לפנינו אין דבר זה "מפורש", ואולי הכוונה לד"ה לבית דין טועין, בסנהדרין שם.

ברישב"א לכתובות כאן הביא שיטת התוס', והדברים נשתבשו מאד, ונראה לתקן מעין כך: "ודלמא רבנו דבי רב אשי כשמואל סבירא להו, ושמעינן מהכא דלית הלכתא כדשמואל דאמר ב' שדנו בדיעבד דיניהו דין, ואע"ג דרב נחמן סובר התם כשמואל, סוגיא דהכא מוכחא כרבי אבהו דאמר אין דיניהו דין, ובתוספות דחו דהכא ה"ק דלמא רבנו כדשמואל סבירא להו בקיום שטרות, ואנן קי"ל דאדרבה אף שמואל מודה בקיום שטרות, כדאיתא בפרק חזקת הבתים דההיא דברי הכל היא. וכיון דסוגיין דהכא איכא לפרושי הכי, לית לן למדתי דשמואל ור' נ דהלכתא כותיהו דינא בינא משום דהכא כר' אבהו, וכן פסק ר"ת ז"ל. ופסקו [חסר?] הלכה כר' אבהו, וכן דעת רבותי, והא כתיבנא לה בדוכתייהו בס"ד". מכאן שמענו שר"ת פסק כשמואל, וכמו שפסקו בתוס' סנה' הג"ל, וכ"ה בספר הישר: "ואע"ג דסבירא לן כשמואל (ו) ה"מ לעניין דינא, אבל למיכת' אודיתא לעשות למלוה בשטר ע"פ מלוה אין הפקדן הפקר לשעבד לו קרקעותיו למלוה שלא ע"פ הלוה. מ"ר" (מהדורת רש"ש שלזינגר, סי' תרע). בהערה שם עיי' "מ"ר": מפי רבי [חתימה זו היא משל אחד העורכים של ס' הישר והרב אינו אלא ר"ת, ר' בעלי התוספות עמ' 82—83], לפי זה אולי גם דברי הרשב"ם כאן אינם רק דיחוי לדייקו של הרי"ף אלא אף להלכתו.

15 בכ"א: ביה.

16 וגם כתוב בו 'אמ' לנא רבנ' אשי'. בכ"א נוסף: הוינא.

- 1 בד"ק נוסף: החמור.
- 2 בד"ק: שהיה חמורו קיים. וראה רבינו יהונתן לב"מ פ"ו בבא ד, ומובא בשטמ"ק לב"מ עה ע"א ד"ה מתני'.
- 3 "ורב אלפס כתב שאף לדברי רמי בר יהונתן על בעל החמור להביא ראיה וקרי נולד ספק ברשותו לפי שהחמור היה עומד ברשותו" (רא"ש פ"ו סי' טו, עיין שם ובמאור). ולא כרש"י שכתב לסברא זו ש"על בעל הפרה להביא ראיה" (ד"ה כל שנולד), וסיים הרא"ש שם: "ואנן אמר דטעות סופר הוא במה שכתוב בהלכות רב אלפס על בעל החמור וטעה בין פרה לחמור". וכן כתב ר' יצחק אלמנדר' תימה לדברי הרב אלפסי ז"ל, וכתב שכפירושו רש"י "כן כתב רבנו יצחק בן גיאת ז"ל, עיי"ש (בש"ס פרדס — אל המקורות, עמ' ג).

תונא כלה. מיתבי מחט שנמצא בעובי בית הכסות מצד אחד כשרה משני צדדין טריפה, נמצא עליה קורט דם בידוע שהוא לפני שהיטה, לא נמצא עליה קורט דם בידוע שהוא לאחר שהיטה, הוגלד פי המכה בידוע שהוא שלשה ימים קודם שהיטה, לא הוגלד פי המכה המוציא מחבירו עליו להביא ראייה, ואי לא יהיב טבח⁴ דמי בעל בהמה בעי לאיתויי ראייה ומפיק, אמאי ספיקא ברשות טבח אתיליד, ופריק דיהב טבח דמי, ומאי פסקא, סתמא דמילתא כמה דלא יהיב איניש וזוי לא יהבינן ליה חיותא. איכא מאן דאמ' דליתת להא דשמואל דהא אותבינן עליה, ואע"ג דפריק האי פרוקא שנוייה בעלמ' הוא ולא סמכינן עליה, אלא בין נולד⁵ ברשותו בין שלא נולד ספק ברשותו⁶ המוציא מחברו עליו להביא ראייה⁷. ואיכא מאן דאמ' האי מתני' דכלה כיון דמסייעא ליה לשמואל ממילא⁸ שמע' דהאי פירוקא דשמואל דוקא⁹ הוא ולא שנוייה בעלמא הוא, דאי לא תימא הכי קשיא הלכתא אהלכתא, הלכך הלכתא כשמואל.

[כ"א 47 ב]

ואני שמואל פסקתי כהאי לישנא בתרא¹⁰ דהלכתא כשמואל, דהאי ודאי מתנית' דכלה בבית אביה לקדושין¹¹ מסייעא ליה לקדושין¹², וכדפריש רב נחמן בר יצחק, ואפי' למאן דאמ' קדושין לטיבועין נתנו בפרק מי שמת¹³. ופירושא דמילתא דשמואל כך הוא, מאי טעמ' כל מי שנולד הספק ברשותו, כלומ' לאחר שאנו סבורין שהיא שלו, או על ידי משיכה או על ידי קנין חליפין אע"פ שאין החפץ בביתו הרי זה קרוי ברשותו, ואחר כך נמצא הספק שנמצא המום שמבטל המקח כגון טבח לאחר משיכת פרה שאנו סבורין שקנאה במשיכה אע"ג דלא יהיב דמי עליו להביא ראייה אם נמצאת טריפה או ישלם הדמים¹⁴, והכי הלכתא.

- 4 בפ"ק טבחא, וכן להלן.
- 5 בד"ק: שגולד ספק.
- 6 ספק ברשותו. לי' בד"ק.
- 7 בד"ק נוסף: "ואי לא יהיב טבחא דמי בעל בהמה בעי לאתויי ראייה", ואולי הושמט כאן ע"י הדומות.
- 8 היו"ד תלויה (בכתב הסופר).
- 9 שלא כהגהת הב"ח.

- 10 = "איכא מאן דאמר" השני ברי"ף. בתוס' רי"ד: "וכלשון ראשון נ"ל" ובמה שהביא שם מן הרי"ף, במקום "רמי" שם צ"ל שמו[אל]. לפי הרי"ן "רב אלפס ז"ל פסק כשמואל", וכן כתב בב"י חו"מ סי' רכד שנראה מדברי הרי"ף.
- 11 כן כתב ברי"ן על הרי"ף, ושלא בתוס' ד"ה ותנא תונא כלה, וראה מאירי עמ' 328 והע' ו.
- 12 כנראה תיבה זו מיותרת. ואולי לעיל היא מיותרת, וכאן צ"ל: ולקדושין כדפריש.
- 13 ב"ב קמה ע"א.
- 14 לפי דברי הרשב"ם צ"ל שמכח הסברא הזאת על בעל הפרה להביא ראייה, כשיטת רש"י (עין היטב רש"י ד"ה כל שנולד) וכן כתב הרא"ש (פ"ו סי' מו) שכך שיטת רש"י, וכך פירשו חכמי אשכנז וצרפת". והיה לו לרשב"ם לכתוב כן בפירוש, הרי ברי"ף אין מפורש כן, אלא כתובה ההלכה כמו שהיא בלישנא קמא בגמרא: "על בעל הח מור להביא ראייה", וראה הע' 3.

ה. רי"ף כתובות פ"ה, סי' שכב / כתובות ע"ט ע"ב

[כ"א 692]

אמ' רבא אמ' רב נחמן הכניסה לו עז לחלבה ורחל לגזתה ותרנגולת לביצתה ודקל לפירותיו, אוכל והולך עד שיכלה¹ הקרן. פ"י² לא היה לה אלא חלב וגזת וביצה בלבד, וכן לא היה לה³ בדקל של⁴ פירותיו בלבד⁵.

[כ"א 49 א]

ואני שמואל שמעתי שגם הגוף היה שלה⁶, ואתא למימ' שלעולם⁷ אוכל פירות עד שתכלה הקרן, כלומ' שתמות העז ורחל התרנגולת והדקל ייבש, דהא לא כליא קרנא לגמרי שנשאר לה העור והנוצה ועצי הדקל⁸.

ו. רי"ף כתובות פ"ה, סי' שכד / כתובות פ ע"ב

[כ"א 692]

... דההיא אתתא דעיילא ליה¹ לגברא תרתי אמתתא, אול גברא נסיב² איתתא אחריתי, עייל לה חד³ מיניהו. אתת לקמיה דרבא צוחא צוחא⁴ ולא אשגח בה. מאן

- 1 בד"ק: שתכלה, וכ"ה בגמ'.
- 2 בד"ה: פירוש אפילו, הוה טור אה"ע סי' פה, ור' הע' 6.
- 3 בד"ק: לו, וטעות.
- 4 בד"ק: אלא, וכצ"ל.
- 5 על שיטתו כתב המאירי: "ולימד שאע"פ שהוא אוכל הקרן, שהרי אין לה בהם אלא מה שהוא אוכל, הוא אוכלם, שלא נאמר שלא לאכול הקרן אלא בדבר שהוא בעין בשעה שמכניסו לו, כגון נפלו לה פירות תלושים, אבל אלו שאינם בעין אוכלם" (עמ' 341, וראה הע' ז). הרא"ש כתב על דברי הרי"ף: "ולא נהירא לי, דכיון דליכא שיוור כלל אין לכלות הקרן לגמרי" (פ"ח סי' ז), וראה בר"ן לרי"ף.
- 6 משמע שלא גרס "אפילו" בלשון הרי"ף, ראה הע' 2.
- 7 נוסף בגליון: הבעל.
- 8 כלשון רש"י ד"ה אוכל והולך, ובחידושי הרמב"ן: "ולא מחזור דא"ה היכא כליא קרנא דקאמר אוכל והולך עד שתכלה הקרן, ובכדי שלא יקשו כן, כתב רשב"ם "שתכלה הקרן, כלומ' שתמות העז", ולעולם שיוור קרן עדיין ישנו. וכתב המאירי על שיטה זו: "ואיני מבין זו מה הוצרכה שהרי במשנתנו נאמרה כן בפירוש...". (עמ' 341, עיי"ש). בב"י לאה"ע סי' פה הביא לשון מגיד משנה אישות כב, לד בענין זה שהרמב"ם פסק כרי"ף, ומסיים "וכן הכריע הרשב"ם ז"ל", ומדברי רבינו כאן שמענו שצ"ל כמו שהוא במגיד משנה: הרשב"א.

- 1 ליה. בד"ק לי'.
- 2 בד"ק: נסב.
- 3 בד"ק: חדא.
- 4 בד"ק רק פעם אחת, וכן בגמ'. אבל כ"ה בכ"ס 695: צוחה צוחה.

דחוא סבר מה שעשה עשוי, ולא היה⁵, משום רוח ביתא הוא, והא קא רוח דהא איכא⁶ אחריתי.

[כ"א 49 ב]

ואני שמואל שמעתי⁷ הא קא רווח מאחר שיש לו אשה אחרת הרי יש צורך לזו השפחה השנייה להרויח בה את הבית והרי נעשה בה ריוח ביתא שאם לא היא היה צריך לשכור שפחה אחרת לצורך אשה השנייה⁸.

ז. ר"ף כתובות פ"א, ס"י של / לכתובות פד ע"ב

[כ"א 692 ס]

... אלא מיהו הני מילי בזמן דהווי מטלטלין לא משתעבדי¹ לבעל חוב, אבל האידנא דמטלטלי משתעבדי לבעל חוב...

[כ"א 51 ב]

ושמואל² מוסיף ולכתובת אשה³.

5 בד"ק: היא.

6 דהא איכא. בד"ק: דאיכא.

7 משמע שחולק על הר"ף, שבר"ף פירוש "דאיכא אחריתי", שעדיין נשארת שפחה אחת לצורכי הבית. והשווה ר"ן שהעמיד שיטת הר"ף מול רש"י, וברא"ש כתב על דברי הר"ף: "ומתוך דבריו משמע שגם היה יכול למוכרה לאחר כיון דאיכא אחריתי" (פ"ח ס"י יא, ע"י"ש ובהע' 8).

8 כשיטת רש"י ד"ה והא קא רווח, ומדברי רבינו פירוש לפירש"י, והוא אחר מפירש"י מהדורא קמא: "משמשא שתיהון" (שטמ"ק), כלומר, עדיין מגיע לאשה זו חלק משמוש אותה שפחה ממש (וראה "פירושי ריב"ן" לר"י אפשטיין, עמ' 67 הע' 13).

בטור אבן העזר סעי' פה כתב שלדעת רמב"ם (אישות כב, לה) יכול לייחד את השפחות "אפי' בבית אחר", וסיים: "אבל לפירוש רשב"ם אינו יכול להוציאה מן הבית, אלא באותו הבית יכול ליחדה שתשמש לאשתו אחרת". כנראה שתוספת הרשב"ם כאן היתה לפני הטור (ומן הטור הובאו הדברים בשלטי גיבורים אות ג), והביא מן הרשב"ם כי דבריו יותר מבוררים מרש"י (וראה מגיד משנה לשם ומה שנכתב עליו בב"י). והנה נב"י לשם כתב: "... מה שכתוב בספרי רבינו אבל לפרשב"ם אינו יכול להוציאה מן הבית וכו' הו א ט"ס וצריך להגיה אבל לפרש"י, ולוא היתה לפני מרן תוספת הרשב"ם שלפנינו, לא הצטרך להגיה.

1 סדר המלים משונה! אבל כ"ה בכ"ס 695 ובכ"א, וכן היה לפני ר' יהונתן, שכותב: "וכתב בהלכות הרב ז"ל אלא מיהו הני מילי בזמן דהווי מטלטלי לא משתעבדי" (בש"ס פרדס — אל המקורות, עמ' כב). בד"ק: "בזמן דמטלטלין לא הווי משתעבדי", וכנראה שהוא תיקון.

2 ביני שיטי: "הג" = הגהה.

3 ביני שיטי: ע"כ.

אין הר"ף חולק על זה שתיקנו גם לכתובת אשה, ראה כתובות ס"י שו (ואוה"ג, התשובות ס"י תקכה ואילך), אלא שדרכו להזכיר רק מענין ההלכה שעוסק בה (השוה

ח. ר"ף גיטין פ"א, ס"י תו / לגיטין ה ע"ב — ט ע"א

[כ"א 692 ס]

תנו רבנן עבד שהביא גיטו וכתו' בו עצמך ונכסי קנויין לך, עצמו קנה נכסים לא קנה. עצמו קנה מידי דהוה אגט אשה, דתנן¹ האשה עצמה מביאה את גיטה ובלבד שתהא צריכה לומ' בפני נכתב ובפני נחתם. נכסים לא קנה, דצריך לקיימיה כשאר שטרות דעלמא.

איבעיא להו כל נכסי קנויין לך מהו. כגון שלא היה כתוב בו עצמך ונכסך² קנויין לך אלא כך כתוב כל³ נכסי קנויין לך מהו. אמ' אביי מתוך שלא קנה נכסים לא קנה עצמו, דלא פלגינן דבורא. רבא אמ' אחד זה ואחד זה, עצמו קנה נכסים לא קנה, ופלגינן דבורא. אמ' ליה רב אדא בר מתנה לרבא כמאן כר' שמעון דאמ' פלגינן דבורא, דתנן הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין, שייר קרקע כל שהו לא יצא בן חורין, ר' שמעון אומ' לעולם הוא בן חורין עד שיאמר כל נכסי נתונין לפלוני עבדי חוץ מאחד מרבוא שבהן, דתנא קמא סבר כיון דשייר קרקע כל שהו סתם, לא יכיל עבדא לברורי לההוא כל שהו דליקני איהו שאר נכסי, הלכך לא קני בנכסים ולא מידי, וכיון דלא קנה בנכסים כלום עצמו נמי לא קני דלא פלגינן דבורא, ור' שמעון סבר אע"ג דלא⁴ קנה נכסים קנה עצמו ופלגינן דבורא. והאמ' רב יוסף בר מניומי אמ' רב נחמן אע"פ שקלס ר' יוסי את ר' שמעון דתניא כשנאמרו דברים לפני ר' יוסי קרא עליו המקרא הזה⁵ שפתים ישק משיב דברים נכוחים, הלכה כר' מאיר. אמ' ליה ההיא מתניתין⁶ משום דלאו כרות גיטא הוא דמתנינן לה, דכיון דשייר ליה קרקע כל שהו וכתב הכי בגיטא הוה ליה לרביה זכותא בגוויה דגיטא, וכגון זה אינו גט כריתות, דבעינן דליהוי גיטא דחירותא כוליה לעבדא וליכא, ומשום הכין לית הלכתא כר' שמעון דקאמ' לעולם הוא בן חורין וכו', אבל דבורא פלגינן דהא אמ' רב יוסף בר מניומי אמ' רב נחמן שכיב מרע שכתב כל נכסיו לעבדו ועמד חוזר בנכסים ואינו חוזר בעבד, חוזר בנכסים מתנת שכיב מרע היא ואינו חוזר

ב"ק ס"י כד), ובוה סובר הר"ף שבעל חוב קודם (ראה רא"ש פ"ט ס"י ב), ואפילו כשאין דין קדימה נותנים לבעל חוב (ר"ף כתובות ס"י שמא). אפשר שאין הרשב"ם אלא מעיר על תקנת הגאונים. ואפשר שהולק וסובר: "אבל עכשיו פשיטא שהאשה קודמת לגבות מן הפקדון" (מרדכי ס"י רטו, בשם ה"ר שמואל מבונבירק, השוה הגהת אשר"י = ר' שמואל מבאמברג, ראה אורבך עמ' 354, ואפטוביזר, מבוא, עמ' 408). בסוים לשון הר"ף שמואב ברא"ש כך כתוב: "אבל האידנא דתיקנו דמטלטלי משעבדי לבעל חוב מפקינן להו מיתמי ויהיבנן להו לכתובת אשה ובעל חוב", ואולי היא הגהה על פי הרשב"ם.

1 גטין כג ע"ב.

2 בד"ק: ונכסי. בכ"ס 695: ונכסי, וכוה בד"ה, וכן צ"ל.

3 תיבה זו ליתא בד"ק, ואיתא בכ"ס 695.

4 וכ"ה בכ"ס 695. בד"ק נוסף: יכיל לברורי לההוא מידי ולא, ואולי הושמט כאן ע"י הדומות.

5 משלי כד, כו.

בעבד שהרי יצא עליו שם בן הורין, אלמא פלגינן דבורא וסלקא שמעתא בהכין, וכן הלכתא.

[כ"א 78 ב]

ואני שמואל מוסיף עליה דרב נחמ' גופיה בפרק מי שמת' משום דלאו כרות גטא מתנינן לה' ומשם או למדין שם' דעבדא איקרי נכסי' והרי הוא בכלל שיעור דאחד ברבויא' נכסיהם, והלכך לאו כרות גטא הוא דעבדא איקרי נכסי'.

ט. ר"יף גיטין פ"ה, ס' תצו / לגיטין נט ע"ב

[כ"א 692]

אמ' אביי נקיטינן אין שם כהן נתפרדה חבילה.

[כיב"מ 114 א ; כ"א 89 ב]

אני שמואל שמעתי שנתפרד הסדר, אבל לוי יקרא כמו ישר' ורב מחלוקת

6 במקור אין סימן הקיצור נראה.

7 ב"ב קנ רע"ב.

8 כשיטה זו בתוס' גטין ט ע"א ד"ה התם וב"ב קנ ע"ב ד"ה אמר (ר"ת). אולם רשב"ם בפירושו שם כתב שהוא לשון רבי אשי (סע"א), וכך פשוטה של הגמרא שם, וכן כתב הרמ"ה לשם סי' קו, ובשטמ"ק לשם ד"ה וז"ל הרא"ם.

9 ומשם וכו'. הלשון מגומגמת. (וג' שצ"ל: 'ומש' אנו למדין דעבדא ...).

10 שם קנ ע"ב.

11 צ"ל: ברבוא, או מרבוא.

12 ומשם וכו'. נראה שהערה בפני עצמה היא, ואינה מוסבת על תחילת דבריו, ששם מדובר ב"שייר קרקע כל שהוא".

1 כשיטה שמביא רש"י בשם "תלמידי מורי רבי יצחק הלוי... משמו", עיי"ש. וכשיטה שמביא במחזור ויטרי עמ' 93: "הגאון רב שמואל בר דוד הלוי הורה שמוותרים לויים לקרות בתורה אפי' שלא במקום כהן בכל עיניינים בין בראשונה בין באחרונה כמו ישר' וכן הורה מרינו שיחיה". גם ריצב"א הכריע כשיטה זו (שיטת הריצב"א מובאת בפסקי הרא"ש לכאז סי' כ; ותוס' הרא"ש, מהדורת רח"ב רביץ עמ' ריג, וראה שם הע' 206 [בעמ' 6 כתב שהערות אלו הן מיסודו של ר"א מונק]). [ור' בשו"ת מהר"ם ד"ב עמ' 315, שם מובאת תשובת הריצב"א הפותחת במלים "ראה לנו פי' ר' רבי' יצחק הלוי ורמז לה רז"ו לייטער, מתורתן של ראשונים לגיטין, פיטסבורג, תש"ו, עמ' 110]. בהגהות מיימוניות (תפלה פ"ב אות ר) כתב שרבינו שמחה סבר כשיטה שלוי אינו קורא כלל, אבל "היה נראה לרש"י כרבו הלוי דאטו אם בה"כ כולו מלא מלויים לא יקראו בתורה, וכן הורה הגאון ר' שמואל ב"ר דוד הלוי, ועי' ד"ק. וכן שיטת ר' זרחיה הלוי: "קורא באיזה מקום שירצה כפי מה שראוי לו לפי מעלתו אחרת לא לפי מעלת לוייה" (המאור הקטן, סוף מגילה; ולא חשדו רבותינו ח"ו שהמורים כן הורו בגלל שלויים הם, והשוה דברי ר' יהושע בן לוי בירושלמי כאן, מז ע"ב).

בתוס' ד"ה נתפרדה הובאה השיטה בשם ר' יצחק בר' יהודה (וכן באגודה סי' קב כל הדבור), אלא שמרש"י יוצא שאין זו שיטתו, ובגליון הש"ס הביא שהוא ט"ס וצ"ל

באשכנז' על זה' ומפרש' יש או' שלגמרי לא יקרא עוד לוי בתורה כיון שאין כאן כהן קורא ראשון', מוביאין' ראייה מיהא דאמ' מוחזקני בזה שהוא כהן מה ראיתה שקרא' אחריו לוי, אלמא אין לוי קורא כ"א אחר כהן'. אך אינה ראייה דאיכ' למימ' שהיו עוד כהנים בבית הכנס' ואם זה האיש הוה קרי בכהני' מתוך גדולתו לא הוה לוי' קורא אחריו הואיל ויש כהנים שם'.

ר' יצחק הלוי. בהע' לתוס' הרא"ש, שם: 'ונ' שצריך להגי' ר' יצחק בר' אברהם — אף שקושיית תו' אינה ברבינו — וכ"ה להדיא בתו' חכמי אנגלי' עיי"ש ומסיים בצ"ע. בתוס' חכמי אנגליה (מהדו' רא"ל פינס, עמ' 61—63): "רואה אני פי' רבינו יצחק [כצ"ל] הלוי... זה לש[ו]ן רבי' יצחק בר' אברהם", אבל אין משם דמיון לתוס', ולא יתרון למוכח בתוס' רא"ש, אלא רק השם המלא, בלא ראשי תיבות. כנראה נגרם הבלבול בגלל פיענוח ראשי תיבות שהיו כתובים בתוס', ומסתבר שהנכון ר' יצחק הלוי כנ"ל, הרי הוא אבי השיטה, ובתוס' הוסיפו על רש"י את התירוץ לשיטתו, כברש"ם. וכן הוא להדיא בכתובות כה ע"ב תוס' ד"ה שקרא: "ר"י הלוי", ומציע כמו התירוץ שבתוס' כאן. (וישנם הבדלים קטנים בהבאת השיטה, וראה ערוך השולחן או"ח סי' קלה, שלסיכומו יש שלש שיטות, וראה במאור הקטן סוף מגלה).

2 התיבה בראש שורה, ובסוף השורה הקודמת "בא", ואינה אלא תחילת תיבה זו. (וג' שצ"ל: 'ורבו מחלוקת באשכנז', כמו בהגה' מימ' וכמו בכי"א).

וגראה שכוונתו למחלוקת בין רבותיו של רש"י, ואשכנז' הוציא ממקומו שהוא צרפת. השוה בהגהות מיימוניות סוף סדר תפלות: "וז"ל רשב"ם אשר כתב על לשון האלפס אני שמואל מוסיף כי רבו מחלוקות על זאת באשכנז' ורבינו שלמה זקנין וקצת מרבותיו...". בכי"א: ורבו מחלוקות על זה באשכנז'.

3 עיין ברש"י כן בשם "מורי הוקן [= ר' יעקב בר' יקר (הגהות מיימוניות תפלה פ"ב, אות ר)], ומורי ר' יצחק בן יהודה וכן סידר רב עמרם", וראה אוה"ג לגטין, עמ' 130.

4 צ"ל: ומביאין; ודיקא, שכאן ראש שורה, ובסוף השורה שלפניה: ו'.

5 כתובות כה ע"ב, וכאן בקיצור.

6 בכ"א: שהוא, וטעות.

7 השוה לשון ר"ה: "ומביאין ראייה... ואני אומר שאין ראיתו זו ראייה" (המאור הקטן, סוף מגלה). וכן הביא מכאן ראייה לאותה שיטה בתשובת הרשב"א ח"א סי' ריד. בדבורי תוס' הנ"ל לא הזכירו ראייה, אלא מיד תירצו לשיטה האחרת, מעין התירוץ שברשב"ם. על הדחיות כתב הרשב"א שם: "ואע"פ שיש לדחות קצת ראייה זו וכן [צ"ל: כן] נראה עיקר דנתפרדה חבילה לגמרי". ובר"ן כתב על אחד התירוצים "ופשטא דמילתא לא משמע הכי" (לרי"ף מגלה סי' אלף קלט ד"ה נקיטינן).

8 בכי"א: בכהנים.

9 בכי"א: ליה, וטעות.

10 משתמע מדברי רבינו שהקורא ראשון מתוך גדולתו בפני כהנים, אחריו קורא כהן. רש"י כתב "היכא דאיכא כהן לא נתפרדה החבילה ולא יקרא ישראל גדול לפני לוי, והכא כהן אחר הוה התם הלכך אי לאו דהאי כהן הוה לא הוה לוי קרי אבתריה" (לכתובות שם). ודיקא שלא כתב: אי לאו דהאי כהן, הוה קרי כהן אחר בראשון. ומכאן שמסכים רש"י עם שיטת הרשב"ם הנ"ל, שהקורא ראשון מפני גדולתו, אחריו קורא כהן.

לשיטה זו הודגשו סדר וחבילה. כלומר, כל שיש כהן, סדר החבילה נשאר קיים, אבל אפשר להקדים גדול לכל החבילה (וראה אוה"ג — התשובות, סי' שג). ואין נראה מדברי רבותינו שכוונתם דוקא לכעין רב הונא שגדול הדור היה ו"קרי בכהני" (ראה כאן בגטין ובתוס' רי"ד), אלא שכוונתם בכל "ישראל גדול" ש"קרי בכהני מתוך גדולתו". דיקא נמי, ש"הוה דאתא לקמי דרבי אמר א"ל מוחזקני בזה

י. רי"ף גיטין פ"ו, ס' תקלט—תקמו / לגיטין עו ע"א

[כ"י"ס 692]

תנו רבנן הרי זה גיטיך על מנת שתשמישי את אבא שתי שנים על מנת שתניקי את בני שתי שנים, אע"פ שלא נתקיים התנאי הרי זה גט, לפי שלא אמ' אם תשמישי ואם לא תשמישי אם תניקי ואם לא תניקי, דברי ר' מאיר, וחכמים אומ' נתקיים התנאי הרי זה גט, לא נתקיים התנאי אינו גט. והלכתא כרבנן, ואע"ג דקיימ' לן דבעינן תנאי כפול, הני מילי באם תשמישי ואם לא תשמישי כענין שגא' אם יעברו בני גד ואם לא יעברו, וכדאתקין שמואל בגיטא דשכיב מרע, אבל בעל מנת לא דקיימ' לן כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי.²

[כ"י"ב 119 א; כ"י"א 93 ב; ס' ראב"ה ס' תתקי"ג⁸]

ואני שמואל כמו כן פסקתי⁴ בכל הני על מנת שאני כהן והוא⁶ לוי וכל השנויין⁹ שם בפרק שיני דקידושין, ששינונו שם⁸ אינה מקודשת אע"פ⁹ דלא כפליה

שהוא כהן, אין מסתבר שעל גדול כרב הונא היה מעיד. וראה תוס' ד"ה דאפי'. ובה דומה שיטת רש"י והרשב"ם לשיטת הרמב"ם שמדין הגמרא כהן קורא ראשון רק "כשלא היה שם גדול ממנו בחכמה" (פירוש המשניות לגיטין פ"ה מ"ח, מהדורת ר"י קאפו, מקור ותרגום, עמ' רכה—רכו, וראה מאירי לגיטין, מהדורת שלישיית, עמ' 247—248, ובי' או"ח ס' קלה שהגדול קודם לכהן. היא גם שיטת ר"י הברצלוני בס' העתים, עמ' 263) והרשב"א בתשובותיו, ח"א ס' קיט וראשונים אחרים, ראה בי' שם. וראה במאירי שם על "גדולי המפרשים [=ראב"ד] שהיו הכהנים שבנרבונא נוהגים להם כבוד ומפצירים בהם לקרות לפנייהם ראשון". וכן יש לדייק אצל אחרים שכך היה המנהג הראשון ("האידינא" שהביא בס' העתים שם עמ' 264; "עכשו" אצל המאירי, מובא באוה"ג שם עמ' 129 הע' ה). וראה חדושי הרשב"א למגילה, מהדורת מו"ר רח"ו הלוי דימיטרובסקי, עמ' 111—112, והע' 216 שם.

ושמענו מדברי הרשב"ם (ורש"י) שתכם מברך לפני הכהן, וזה דבר שלא יצא מפורש מרוב הראשונים שהבאנו, אלא להיפך, שכתב הרמב"ם "קרא ראשון במקום כהן" (קרי ראשון מתל אלהן, פיה"מ שם עמ' רכו). וכרש"י והרמב"ם יוצא במגילה כח ע"א: ולא ברכתי לפני כהן (אלא ששם פירש"י בע"א, ראה שם תוס' ד"ה כי).

1 גיטין עה ע"ב.

2 בנוסף למה שהקשו על הרי"ף בנושאי כליו, ראה בחידושי הרמב"ם לכהן: "ואינו מחזור אלא הדין עלינו לדחוק לתקן דברי רבינו ז"ל".

3 התוספת הובאה שם בתשובת ר' יואל אבי ראב"ה: "ועוד שמצאתי בספר האלפסי במסכת גיטין [כצ"ל]... ורבי' שמואל בר' מאיר הגיה עליו... עד כאן לשון רבי' שמואל בר' מאיר". עי' ספר ראב"ה, כרך ד, עמ' רכו—רכה, ובמבוא עמ' 289.

4 בס' ראב"ה: גם לי שמואל נראה.

5 לפנינו: ונמצא. 6 בס' ראב"ה: העניין.

7 מ"ג (מט ע"ב). 8 בפרק וכו'. בס' ראב"ה חסר ע"י הדומות (שם — שם).

9 בכ"י"א והראב"ה: אע"ג.

לדיבוריה¹⁰, דהויא¹¹ תנאיה תנאה אפי' לר' מאיר, דהוא מקח טעות תמיד¹² הוא, דלא הוי תנאיה אלא כהכא¹³ כגון אם יעברו ואם לא יעברו אם תשמישי אם¹⁴ לא תשמישי¹⁵ דכל¹⁶ הני אינה מקודשת דקתני התם¹⁷ לא בעינן כפילה, כי ראיתי כי¹⁸ גדולים טועין בדבר¹⁹.

10 בס' ראב"ה: לתנאי'.

11 שם: הוה, וכן בכ"י"א: הוי.

12 בכ"י"א: גמור; בראב"ה ליתא 'תמיד'.

13 בכ"י"א: להכא; בס' ראב"ה: "להבא", ונכון, ראה להלן. ר"ל, בקידושין שם אינו תנאי שהוא דבר הנוסף לעיקר המקח, אלא טעות בעיקר המקח עצמו, ולכן אין שם דיני תנאי (זהו פירוש "לא הוי תנאיה", וכן הכוונה בראב"ן רפב ע"ג, אלא שבאבן שלמה לשם לא הבין ונתקשה לו). הוה שם מ"ב: התקדשי לי בכוס זה של יין, ונמצא של דבש. וכן מלשון המשנה "וכן היא שהטעתו" משמע שמדובר בטעות בעובדות של הקנין עצמו, ולא כמו כאן שהתנאי הוא מעשה שיש לקיימו לאחר עצם הקנין (=להבא).

יוצא לשיטת רשב"ם שאין תורת תנאי אלא על דבר שיש לקיימו להבא לאחר שעת הקנין. ואם הקנין הוא מעכשיו, שחל המעשה מיד, כמו הקידושין כאן, יסכים גם הראב"ד לשיטת הרשב"ם (אף שחוז' מזה אין השיטות דומות), שכתב הראב"ד: "עתה אגלה לך הסוד הנעלם מבני אדם שהראשונים לא פירשוהו, כי כל מה שאמרו חכמים בתנאי כפול... כל אלה לא נאמרו אלא כשהמעשה נעשה מיד כעין נתינת גט וחליצת יבם שאין התנאי מבטל המעשה למפרע אא"כ נעשה תנאי בראוי ובחזוק...". (השגת הראב"ד, נדפסה ברי"ף מס' ביצה פ"ב, י ע"א בדפוס וילנא; וראה השגתו בהלכות נזירה פ"ג).

והלשון "מקח טעות" בנוגע לקידושין לא היתה מעיקרה אלא מליצה של הטענות (כתובות פ"א מ"ו, פ"ו מ"ח). שהיא אומרת בסתתפה שדך, והוא כאומר לא כי אלא מקח השהה טעות היה, אלא שנתקבלה המליצה כפשוטה לענין קידושין וגם "זכה במקדח" שבכתובות י ע"א וע"ב, דרך מליצה נאמר).

14 בכ"י"א: ואם.

15 מלשון רבינו ("ואני שמואל כמו כן פסקתי") משמע לכאורה שמקיים שיטת הרי"ף שמחלק בין "אם" ל"על מנת", ובעל מנת לא בעינן תנאי כפול. וקשה מאד, שכותב "אפי' לר' מאיר", "הרי ר' מאיר סובר כן אף בעל מנת כמו שנאמר בהדיא בברייתא הנזכרת בסוגיא זו" (מאירי גיטין עמ' 281; וראה רא"ש פ"ו ס' ט). וכתב המאירי "מכל מקום אנו פוסקים כמותו באם ואין פוסקין כמותו בעל מנת" (שם), אבל לדברי רבינו כאן אין שום יסוד לומר כן.

ובאמת, מעיקר הדין קשה לחלק בין אם לעל מנת לר' מאיר, שהרי הלכתו של ר' מאיר שצריך תנאי כפול (קידושין פ"ג מ"ד) נאמרה בהקשר לתנאי על מנת. וכן בפירוש הרשב"ם לבי"ב קלו ע"ב כתב במפורש שיטה אחרת, ש"קיי"ל כר"מ דבעי תנאי כפול... הני מילי לענין גיטין וקדושין... מיהא לגבי דיני ממונות לא בעינן תנאי כפול אלא גלווי דעתא בעלמא, וכיון דאמר ע"מ שתחזירנה לי ואע"ג דלא כפליה" (ד"ה ואם לאו, והובאה בתוס' ובתוספי הרא"ש לקידושין מט ע"ב).

לכן נראה שאין הרשב"ם מתכווין להבחין בין "אם" ל"על מנת" כשיטת הרי"ף (וראה לעיל הע' 2) אלא שהתכווין דוקא לאלה השנויים בפרק שני של קידושין, ולומר שאלו אינם מתורת תנאי, אלא מתורת טעות בעיקר הקנין (ראה הע' 13), ואין דיני תנאי חלים עליהם כלל.

ואף שעיקר "שיטתו" של הרשב"ם בדיני תנאי הוא שמבחין בין איסורא לממונא (ראה אוה"ג גיטין עמ' 172), כך דרכם של רבותינו שיפרשו לפי המקום בלי להזכיר עיקרון שאינו שייך — הגע בעצמך, גם הרי"ף סבר כאותה הבחנה, ולא הזכירה כאן

יא. ר"ף גיטין פ"מ, ס' תקפ"ב—תקפ"ג / לגיטין פו ע"ב

[כ"ס 692]

ר' אלעזר אומ' אע"פ שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר. אמ' רב יהודה אמ' רב הלכה כר' אלעזר בגיטין אבל לא בשטרות, ושמואל אמ' אף בשטרות, וכן אמ' ר' יעקב בר אידי אמ' ר' יהושע בן לוי הלכה כר' אלעזר בגיטין וכן אמ' ר' יוסי בר' חנינא אמ' ריש לקיש הלכה כר' אלעזר בגיטין, והלכתא כר' אלעזר בגיטין. ומיהא ² שמעינ' דלא בעינן עידי מסירה היכא דאיכא עידי חתימה דהא רב הוא דאמ' אם נשאת בעד אחד וכתב ידי סופר שהולד ממזר ³, והוא אמ' הלכה כר' אלעזר בגיטין, ואי סלקא דעת' דבעינן עידי מסירה היכא דאיכא עידי חתימה, השתא הכא ⁴ דליכא עידי חתימה כלל ואפי' עד אחד מכשר רב, היכא דאיכא עד אחד ועידי מסירה פסיל והוה ליה הולד ממזר, אטו עד אחד מגרע גרע מהיכא דליכא עד כלל, אלא ודאי מפסיל ⁵ רב בעד אחד ומכשר היכא דאיכא עידי מסירה אפי' ליכא עד אחד שמעינן דהאי דפסיל בעד אחד היכא דליכא עידי מסירה הוא, ואי איכא בחתימה שני עדים מכשר, ואע"ג דליכא עידי מסירה. והיינו דקתני שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם, כלומ' אי ⁶ ליכא בגט ⁷ חתימה אלא ניתן בעידי מסירה בלבד זמנין דמייתו עידי מסירה ואתי בעל ומערער ומקלקל

אלא בתשובה (ס' לא, אוה"ג שם 173), ועל דעות אלה כתב הרמב"ן "דעת רבי הגדול [=הרי"ף] כדעת ה"ר שמואל הצרפתי ז"ל" [=הרשב"ם] (ספר הוכות בסוגיון, וראה עיטור אות ת' תנאי, לח ע"א).

16 בכ"א ובס' ראב"ה: וכל.

17 ר"ל בכל הני הלכות של אינה מקודשת ששינו שם. וזהו כוונת הדברים, ובראב"ה ליתא 'התם, ור"א אפטוביצר הגיה שלא לצורך "דקתני [קרי: דתנאי] בקידושין" (בהתאם לשיטת הרשב"ם בב"ב, לעיל הע' 15; מבוא לספר ראב"ה, עמ' 289). והגהתו היא גם נגד כ"ב"מ וכ"א.

18 בכ"א ליתא חתימה (בכ"ב"מ היא בסוף השורה). ובראב"ה: וראיתי גדולים.

19 לא ידעתי למי במיוחד מתכוון, שמדברי רבותינו שראיתי משמע שכולם מצריכים דיני התנאים בע"מ שאני כהן, וכן הטור הביא הלכות אלו באה"ע ס' לח הדן בתנאים בקידושין ולא הבחין. והר"ן כתב מפורש שבמשנת ע"מ שאני כהן צריך תנאי כפול לשיטת ר"מ (לרי"ף קידושין פ"ג ס' תרנא ד"ה מתני').

1 בד"ק: אלעזר.

2 בד"ק ובכ"ס 695 נוסף: נמי.

3 דהא רב וכו'. כן כתב הרי"ף למעלה: "אמ' רב דוקא כתב ידו ועד אבל כתב סופר ועד אין הולד כשר" וכו'; וכן כתב רש"י פו ע"ב ד"ה וכן א"ר יוחנן. אולם לפי גירסת רבינו חננאל "כתב סופר ועד תינשא לכתחילה!" (תוס' ד"ה אמר רב; תוספות הרא"ש מהדורת רח"ב רביץ, עמ' רפט).

4 בד"ק: היכא.

5 בד"ק וכ"ס 695: מדפסיל.

6 כלומ' אי. בכ"ס 695 ובד"ק: דאי.

7 בכ"ס 695 ובד"ק נוסף: עידי.

לה, הלכך תקנו שיהו העדים חותמין בגט דאי אתי בעל ומערער מפיקא ⁸ ליה לגיטא ומקיימא ליה בעידי חתימה ודחיא ליה, ואי לא ⁹ סגי לן בעידי חתימה אלא עד דאיכא עידי מסירה מאי מפני ¹⁰ תקון העולם איכא, אע"ג דמקיימא ליה לגיטא בעידי חתימה ליחוש דילמא לא איתיהיב ליה ¹¹ בעידי מסירה, אלא ודאי כל היכא דאיכא עידי חתימה לא בעינן עידי מסירה, וכל היכא דאיכא עידי מסירה לא בעינן עידי חתימה דבחד מיניהו סגי, אלא מיהו הני מילי בדעיבד אי נמי דאשתכחו ¹² עידי מסירה פסולין דלא אמר' עדין אשת איש היא אלא הואיל וישנן לעידי ¹³ חתימה והן כשרין והגט יוצא מתחת ידה גירושין מעליא ¹⁴ אינון. אבל לכתחלה בעינן עידי מסירה והם העקר שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם כדאמר' דאי אבד גיטא קיימי עידי מסירה ואי מיתו עידי מסירה קיימי עידי חתימה ¹⁵. וחזינן לגאון דאמ' היו יודעין ¹⁶ דהאי דאמ' ר' אלעזר כתב סופר ועד הולד ממזר ¹⁷ משום דהויא הא מילתא לר' אלעזר כמוזייף מתוכו ¹⁸ שהולד ממזר. ואע"ג דהאי מילי דגאון סתרי למילי דידן ¹⁹ חזינן למכתבינהו משום דמלאכת שמים היא.

[ס' הראב"ה ס' תתקלד, מן המבוא לשם עמ' 289]

ורבינו שמואל בר' מאיר הגיה עלה דאין ללמוד מזה ²⁰, וטעות גדול הוא להרבות ממזרים בישראל, דמה שכתב רבינו אלפסי דר' אלעזר דסבירא לן כוותיה בגיטין

8 בד"ק: מפקא. 9 ובכ"ס 695: ואי סל' דעתא לא סגי.

10 מפני. ליתא בד"ק. 11 = לה (ראה סעיף ג הע' 2).

12 בד"ק: דאישתכחי. 13 בד"ק: ואיכא עידי.

14 בד"ק: מעליי.

15 השוה ברי"ף גטין פ"ד ס' חנט.

16 בד"ק: הו ידעין.

17 קשה לי, איפה אמר ר' אלעזר "כתב סופר ועד הולד ממזר"? ונראה דוחק לפרש שר"ל כן יסבור רב אליבא דר' אלעזר (אלא אם כן היתה לו גירסה אחרת בגמ', וראה לעיל הע' 3). ואולי צ"ל "רב", השוה ברי"ף לעיל (ר' הע' 3). ולפי זה יותר ברור למה אומר בהמשך "משום דהויא הא מילתא לר' אלעזר כמוזייף מתוכו" (ור' הע' 18), הלא כבר בדר' אלעזר קיימינן?

18 "אמר רבי אבא מודה רבי אלעזר במוזייף מתוכו שהוא פסול" (גטין ד ע"א, וש"ג). וראה בפירושו "רבינו גרשום" בב"ב קע ע"א שכעני מתני' דגטין (פו ע"א) אינו נקרא מוזייף מתוכו, וראה תוס' גטין ד ע"א ד"ה מודה, וקצת תמה אני שדנו נושאי כליו של הרי"ף כאן במוזייף מתוכו ולא הזכירו דברי הגאון האלה, וראה מגיד משנה להל' גירושין א, יז.

19 ר"ל שלגאון נחשב מוזייף מתוכו ופסול גם בעידי מסירה. בקרבן נתנאל כתב: "הרי"ף ס"ל דלא הוי כמוזייף מתוכו כיון דלית ביה אלא אחד" (לרא"ש פ"ט ס' ז אות ת).

ואע"ג וכו'. בכ"ס 695: "ודברים אלו אין שיקול הדעת מכריען ואפילו הכי". לכאורה ר"ל שלא ניתן להכריע בין שני הפירושים. ונראה שגירסה זו תיקון היא מפני כבוד הגאון, שהרי למה לא יכריע כאן שיקול הדעת, ולמה היה נראה שלא לכותבם מפני כך. ועוד שדרכו של הרי"ף בכגון זה לכתוב ארמית.

20 השוה אצל שאר המשיגים על הרי"ף.

אי איכא עידי חתימה וליכא עידי מסירה אי נמי איכא עידי מסירה ונמצאו פסולים הרי הגט כשר בעידי חתימה הואיל ויוצא מתחת ידי האשה, זאת לא תקום ולא תהיה²¹, דהא בכל המסכתא²² לר' אלעזר עידי מסירה כרתי²³, דסבידא ליה דהאי וכתב לה²⁴ לאו בהחתימה מיירי אלא כתיבה לשמה²⁵, הילכך עידי [מסירה]²⁶ עיקר, דאין האשה ניתרת לדברי הכל אפילו לר' מאיר דאמר עידי חתימה עיקר אלא אם כן נותן הגט לאשה בפני שנים²⁷, דקיימא לן אין דבר שבערוה פחות משנים²⁸, והיכי שמודין האיש והאשה שנתן לה הגט בלא עידי מסירה אינה מגורשת, אי נמי נמצאו עידי מסירה פסולים. והא דאמרין שאין העדים הותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם היינו פירושא דמסתמא בפני העדים החתומים בגט נותן הגט, ומסתמא הן הן עידי מסירה²⁹. ואף על גב דבגט הבא ממדינת הים ומתו העדים החתומים בגט קודם שהגיע הגט לידה הימנוה רבנן לאשה שאינה צריכה להביא עידי מסירה, ומיהו אם ידוע דלא הוי עדים בשעת מסירת הגט אינה מגורשת. עד כאן דברי רבינו שמואל.

21 ע"פ ישעיהו ז, ז.

22 ראה בקונטרס דנציה, כרך כה, עמ' 830.

23 כזה הקשה רבינו אפרים: "א"כ מאי עדי מסירה כרתי דקאמר ר"א, אף עדי מסירה כרתי מיבעיא ליה" (מובא במאור ד"ה כתב בכתב ידו). לפנינו בסוגיא זו לא הזכיר הר"ף "עידי מסירה כרתי" (ורק בספר הראב"ה, לפני שמביא תוספת רשב"ם, כתוב: "ראיתי בסוף מסכת גיטין בספר רבינו אלפסי נ"ע, והלכתא כרבי אלעזר דאמר עידי מסירה כרתי וכו' דמלאכת שמים היא"). אולם הביא זאת בפ"ב (סי' תלד), וגם כאן כתב "לכתחלה בעיני עידי מסירה והם העקר", ר"ל עידי מסירה כרתי. וצ"ל לשיטת הר"ף שמפני תיקון העולם, הסכימו חכמים בשעת הצורך, לעקור עידי מסירה שהם דאורייתא, ולהכשיר בעידי חתימה גרידא, ודבריהם עוקרים דברי תורה (ראה יבמות פט ע"ב ואילך; ירו' גטין מה ע"ג). ולפי דברינו סובר הר"ף שמדאורייתא רק עידי מסירה כרתי, ומתורצת תמיהת הרא"ש, שכתב: "ולדברי רב אלפס ז"ל לא ידענא מאי עיקר וטפל שייך במידי דאורייתא כיון דסגי בעדי חתימה או בעדי מסירה, אמאי בעינן לכתחלה בעדי מסירה ולמה הן עיקר יותר מעדי חתימה" (פ"ט סי' ז).

24 דברים כד, א.

25 השוה גטין ג ע"ב רש"י ד"ה ואי ר' אלעזר.

26 כ"ה אצל אפסוביצר.

27 לר' מאיר וכו'. שיטת רבינו הובאה בסמ"ג: "וגבי גט פי' רבינו יעקב ורבי שמואל דאפילו רבי מאיר מודה דאף על גב דאיכא עידי חתימה צריך מכל מקום עדים בשעת מסירה מטעם דאין דבר שבערוה פחות משנים" (עשין נ, קכט ע"ג; מובא בשלטי הגבוהים כאן. דברי ר"ת בתוס' גטין ד ע"א ד"ה דקיימא לן), וכן במרדכי פי' ר"ת ורשב"ם דמורה ר"מ... " (סי' תמוז).

כשיטת רשב"ם כן כתב ר' אפרים שם: "כי היכא דלמאן דאמר עדי חתימה כרתי לא סגי בלא עדי מסירה...". אולם לשיטת רש"י "לר' מאיר... לא בעינן עדי מסירה" (גטין כב ע"ב ד"ה ר' אלעזר). ר' ר"ח אלבק, השלמות לנשים, עמ' 397-398; וסיני עו (תשל"ד), עמ' עב הע' 170; ושלא כרמ"ש פלדבלום, פירושים... גיטין, עמ' 210-211.

28 גיטין ב ע"ב וש"ב.

29 ראה גטין ד ע"א תוס' ד"ה דקיימא לן.

יב. רי"ף קידושין פ"א, סי' תקעה / לקידושין ו ע"ב

[כ"י"א ב; כ"י"פ 340 א]

אמ' אבבי המקדש במלוה אינה מקודשת בהנאת מלוה הרי זו מקודשת, ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית. הנאת מלוה היכי דמיא, כגון דמטא זימניה למיגבא מינה וארוח ליה⁴ זימנא, ואמ' לה בתהיא הנאה דמרוחנא ליה⁶ עד זמן פל' מקודשת לי. ואי קשיא לך, היכי אי לימא⁷ הנאת מלוה⁸ מגופה דמלוה⁹, לא קשיא, הנאת מלוה איתה ולהכי מיתקדשת בה, ומלוה גופה ליתה דליקדיש¹¹ בה, דקימא לן¹² מלוה להוצאה נתנה. ואי קשיא לך מאי שנא ממלוה גופה דלא מיקדשא בה במחילת מלוה¹⁰, היינו טעמ' משום דמלוה ליתה דקיימ' לן¹² מלוה להוצאה נתנה, אבל בהרוחת זמן שצריכה לתת לו עוד ממון בידיים להריח¹³ לה והיא מתקדשת בו, כאילו מקבל עליה מידה¹⁴. זה הפירוש תקנתי אני שמואל בספר¹⁵.

יג. רי"ף קידושין פ"ג, סי' תרנו / לקידושין פד ע"ב

[כ"י"ס 692]

מתני'. מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים, ואמ' קדשתי את בתי הגדולה ואיני יודע אם גדולה שבגדולות או גדולה שבקטנות או קטנה שבגדולות שהיא

- 1 הרי זו. בד"ק ליתא. 2 בכ"פ גו': כן. 3 בכ"י"פ: הנאת, וכצ"ל.
- 4 כן היה כתוב בכ"י, ותוקן בדיו אחר: לה (ראה סעיף ג הע' 2).
- 5 כ"ה אף בכ"י"פ, וראה לעיל סעיף ג הע' 2.
- 6 בכ"י"ס היה כתוב "ליה" (וכ"ה בכ"י"פ), ותוקן "לך", וכ"ה "ליך" בד"ק.
- 7 צ"ל בכד"ק: אלימא. (כאן בכ"י הוגה "דמי" ביני שיטי אחר "היכי").
- 8 כאן סימן, והערה בגליון, אלא שנתחך צד הימין, ואין לקרוא אלא "... ליה ... ביה ...".
- 9 בד"ק: ממלוה גופה. 10 אבל לפי רש"י "ד"ה לא) מקודשת בהנאת מחילת המלוה.
- 11 בד"ק: דתתקדיש. 12 קידושין מז ע"א.
- 13 בכ"י"פ: להרויח, וכצ"ל. 14 בכ"י"פ: מקבלה עתה מידו, וכצ"ל.
- 15 בכ"י"פ: זה פי' תיקון רשב"ם, הוא מפרש שמקדשה במחילת דמי פיוס שרגיל מלוה לתת להרויח זמן הלואתו (כרש"י ד"ה לא צריכא, וכן כתב הר"ן על הפירוש רש"י ז"ל נתכוון הרב אלפס ז"ל, וכן במרדכי סי' תעז ושו"ת רשב"ם סי' שמב, עיי"ש שרמב"ם דחה שו"י רי"ף ור"י מיגש. אבל בפי' ר"ח בן שמואל, אחרי שמביא רי"ף ור"י מיגש: "רשה" צ"ל מפרש לה בדרך אחרת. במיוחס לר"י גרס ב"הלכות הרי"ף הבאות מספרד" בדומה לשו"י ר"ח (השו"י ראב"ד אישות פ"ה ורי"ד), אבל "ברוב ההלכות... כפי' רש"י). ועי' מ"ש בסיני עו (תשל"ה) עמ' נו הע' 60.

גדולה מן הגדולה שבקטנות, כלן אסורות דברי ר' מאיר. ר' יוסי אומ' כולן מותרות חוץ מן הגדולה שבגדולות.

קדשתי את בתי הקטנה ואיני יודע אם קטנה שבקטנות או קטנה שבגדולות או גדולה שבקטנות שהיא קטנה מן הקטנה שבגדולות, כולן אסורות דברי ר' מאיר. ר' יוסי אומ' כלן מותרות, חוץ מן הקטנה שבקטנות. וקיימ' לן דר' מאיר ור' יוסי, הלכה כר' יוסי.

[כ"א 75 א]

ול' שמואל גרא' דהלכה כר' מאיר בגזירותיו³, לבד מהיכ' דמפרש תלמודא הלכתא כחברו, ובהא ר' מאיר מחמיר⁴.

יד. ר"ף קידושין פ"ג, ס' תרס / לקידושין סה ע"ב

[כ"ס 692]

... מהכא¹ שמעינן דהיכא דמוודו בעלי דינן דקנו מהדדי דלא² מצי חד מיניה למזהר ביה ואע"ג דלא הויא מילתא קמיה שהדי, דלא איברו³ שהדי אלא לשקר⁴.

[כ"ב 13 ע"א, כ"א 75 ב]

ואני שמואל מוסיף דוקא בדיני ממונ' אבל לענין לתפוס קידושין הן דבר

1 ראה מ"ש במבוא לספר הלכות רבתי (כ"ס 692 במהדורה פקסימילית), ירושלים תשל"ד, עמ' 41.

2 ראה הע' 1.

3 עירובין מז ע"א, עיי"ש.

4 השהו רש"י שם ד"ה ומאי: "בגזירותיו, בכל מקום שהחמיר", וראה כתובות ס ע"ב רש"י ד"ה בגזירותיו. כשיטת הרשב"ם כאן הובאה בהגהות מיימוניות אישות פ"ט אותיות א, ג, עיי"ש.

1 בדפוס קושטא: מהא.

2 בדפוס קושטא: לא.

3 במאירי: "שלא נבראו" (עמ' 315), אבל בראב"ן: "איברי לשון ברירה כמו איבררר" (רעד ע"ד).

4 בכ"ס 695: לשקארי (השהו י"ג אפשטיין, דקדוק ארמית בבלי, עמ' 111), ופירש רש"י הכופרים; מאירי (עמ' 315): לשקרנים, ודלא כספר הישר (הוצ' שלזינגר) ס' תשלט: לשיקרא.

5 השהו רמב"ם מכירה ה, ט: "... שלא הצריכה תורה עדים בדיני ממונות...". וכן סברו אחרים מבעלי התוספות שאין צריך עדים בקנין, כגון ר"ת, ר' יצחק בר' מרדכי וריצב"א (תוס' קידושין סה ע"ב ד"ה לא, ב"ב מ ע"א ד"ה קנין, סנה' ו סע"א [ע"ש]; הגהות מיימוניות מכירה ה, ט אות ו; מאירי לקידושין עמ' 315 בשם גדולי צרפת בתשובת שאלה = ר"ת בס' הישר, ס' תשלט; ר' ירוחם בס' מישרים נתיב טו ח"ג, מח ע"א; ועל ר"י ראה את נוסח דברי מגיד משנה המובא בב"י לתו"מ ס' קצה). במס' ב"ב מ ע"א גריסין: "קנין בפני שנים ואינו צריך לומר כתוב... דסתם קנין

שבערה ואין דבר בערה⁷ פחות משנים⁸, כדאמ' לעיל⁹ המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושין, ואפי' שניהם מודים¹⁰.

טו. ר"ף קידושין פ"ג, ס' תרכב / מנדרים צא ע"א וע"ב

[כ"ס 692]

ההיא איתתא דכל יומא דתשמיש הוה קיימא ומתייא מיא ומשיא ידיה דגברא, יומא חד איתיתא ליה מיא לממשא, אמ' ליה: הדא מילתא לא הות האידינא. אמרה

לכתיבה עומד". ר"ף הביא הלכה זו (שם ס' תשח), ופירש הרשב"ם לגמרא שם: "קנין סודר על כל דבר בפני ב' ולא בעי תלתא ומשום דגבי קיום שטרות אמר ג' הוצרך לפרש בכל הני דדי בשנים". אולם אין לומר שהם סותרים דבריהם שבכאן, כי בב"ב מדובר בגמ' דוקא כשרצה שתהיה עדות בדבר, ולכן נקבע איך תתקיים עדות זו, ואין כוונה לפסול קנין שאינו בעדים (השוה ר"ת בתוס' קידושין הנ"ל, ויד רמ"ה לב"ב שם). ברם חכמים אחרים חולקים. מן המאמר בב"ב הסיק גאון: "מעשה קנין אין מתקיים אלא בעדים" — כן מובא בדברי הראב"ד בשטמ"ק לב"ב שם, וממשיך הראב"ד: "ואני מוסיף על דברי הגאון ז"ל כי על תפיסת הסודר בלבד נאמר, מפני שאין בו שום משא ומתן, ושלא בעדים מחויי כחוקא וטלולא, אבל בקנין האמור במקרא שלף געלו ונתן לרעהו א"צ לעדות אלא מה שיודה לו כנ"ל" [וכן יש לומר לדבריו על קנינים אחרים שיתקיימו בלי עדות, עיין לעיל בשטמ"ק שם]. וציין הראב"ד "אלא שה"ר יצחק ז"ל חולק בדבר", כלומר, חולק על שיטת הגאון, וגם בקנין סודר אינו מצריך עדות, ואפשר שכונתו לר"ף בקידושין כאן. למחלוקת זו התכוון הראב"ד בהשגתו למכירה ה, ט: "אין הכל מודים בקנין", וראה מגיד משנה שם, ורשב"א לב"ב שם. וכן בהלכות פסוקות כתב: "והיכא דיהב ליה כספא דמי ארעא קמי ש ה די קנו לה בכסף...". (מהדורה פקסימילית, עמ' 95, מהדורת ר"ס ששון עמ' סד), משמע בפשטות שצריך עדים לקנין, ושלא כדברי המהדיר שם בהע' טו, וראה שם להלן עמ' סה שו" 11.

וכן כתב רבינו אפרים "דכל קנין והודאה בפני אחד לא מהני, ומ"ד מהני טועה הוא" (עיטור, אות ה' הודאה, מהדור' רמ"י עב ע"ג). וכן היה ר' יצחק בר' מרדכי רגיל לפרש, "דדוקא נקט בחוקת הבתים [ב"ב שם] קנין בפני שנים, אבל אי ליכא ב' אין הקנין קנין", אלא שחזר בו משיטה זו (תוס' סנה' הנ"ל). בתוס' ר"י לב"ב שם: "כ' רבי יצחק זצוק"ל דאין קנין סודר [כצ"ל] מתקיים בלא שני עדים ואפי' שניהם מודים, והרבה בזה דברים שנראו לי הכל הבל". וכן פקפק בהלכה זו ר' שמואל ב"ר יצחק (בשיטת הקדמונים למס' קידושין), וראה תוס' הרא"ש לקידושין, ועיין תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, מהדורת א' קופפר, ירושלים תשל"ג, ס' קג, ומ"ע פרידמן, דיני ישראל ה (תשל"ד), עמ' 222—223.

6 בכ"א: הוי.

7 "בערה" בראש שורה, ובסוף השורה הקודמת: "של".

8 קידושין ס ע"א.

9 דף סה ע"א, ובר"ף ס' תרנט.

10 בר"ן: "ודוקא בענין ממונ' הוא דאמרי' הכי אבל בקדושין הא אמרי' לעיל דאפי' שניהם מודים לא מהנו בלא עדים", ונראה שהוא ע"פ הרשב"ם, והשוה דברי המאירי אחר שמביא שיטת ר"ף (לקידושין, עמ' 315), ובס' העיטור מאמר שני (מהדורת ר' מאיר יונה יב ע"ד). ועיין מה שהביא הר"ן מן הרמב"ן.

1 בד"ק: לה, וראה סעיף ג הע' 2.

ליה אם כן חד מן גוים אהלויי דהוו הכא האינדא, אי אנת² לא הוית, דילמא חד מנהון הוה. אמ' רב נחמן עיניה נתנה באחר, ולית מששא במילהא³.

[כ"א 75 ב]

ואני שמואל מוסיף דבאשת כהן מיירי דמסרתא⁴ * לבעלה אפי' באונס⁵.

טו. ר"ף חולין פ"א, ס' תריצד / לחולין יז ע"ב

[ד"ק]

אמ' רבה שלש מדות בסכין אוגרת לא ישחוט, ואם שחט שחיטתו פסולה. מסוכסכת לא ישחוט, ואם שחט שחיטתו כשרה, עולה ויורדת מותר לשחוט בה לכתחלה. ומסוכסכת דקאמ' רבא שחיטתו כשרה בשחולין ולא הביא, אבל אם הוליד והביא שחיטתו פסולה, וסכינא חריפא טובא דדמיא לסאסא כשרה.

[כ"א 99 א]

ואני שמואל מוסיף דאפי' מסוכסכת אסורה¹, ואינה מותרת אלא כדקימי' ארישא וסכינא דחולין² ולא הביא³.

יז. ר"ף חולין פ"ג, ס' תשנ / לחולין נ ע"ב — נא ע"א

[ד"ק]

ת"ר מחט שנמצא בעובי בית הכוסות, מצד אחד כשרה משני צדדין פסולה, נמצא עליה קורט דם בידוע שהיא קודם שחיטה, לא נמצא עליה קורט דם בידוע שהיא לאחר שחיטה, הוגלד פי המכה בידוע שהיא ג' ימים קודם שחיטה, לא הוגלד פי המכה, המוציא מחברו עליו הראיה, למאי נפקא מינה, למקח וממכר, שאם היתה טרפה ברישות המוכר יש ללוקח לחזור בו, דמקח טעו' הוא.

2 כ"ה בנדרים; בד"ק: את.

3 בנדרים: ולית נה מששא במלה. בד"ק: ואין ממש בדבריה.

*3 כ"ה בכ"י, וצ"ל: דמתסרא.

4 כן כתבו בתוספות בנדרים צא ע"ב: "ומיירי באשת כהן", וכן בר"ן שם ע"א: "אשת כהן היתה דאי אשת ישראל כיון שאפילו לפי דבריה סבורה היתה שהוא בעלה אין לך אונס גדול מזה ואונס בישראל משרי ולמה ליה לרב נחמן למימר עיניה נתנה באחר אלא ודאי כדאמרן", ועוד. וראה כתובות נא ע"ב בשם אבוב דשמואל.

1 שחיטתו. 2 צ"ל: והוליד.

3 ומוסיף על ר"ף שאינו די בהוליד ולא הביא אלא כדקימיא ארישא דסכינא (עיין בגמ'). וראה בר"ן לר"ף שהביא כמחלוקת רבינו על ר"ף בשלשן "ואיכא הכא הויה אחריני לרבנן קמאי ז"ל", וראה ברא"ש ס' כד. וכן שיטת רשב"ם במאירי: "יש מי שאינו מתיר אף בדיעבד במסוכסכת אלא בשעומדת הפגימה בראש הסכין ממש", ודחה: "ואין זה כלום . . ." (עמ' 68).

[כ"א 104 א]

ואני שמואל הכותב: שאפי' לא נתן הטבח מעות עדיין כששחטה ונמצא הספק ברשותו, חייב ליתן המעות למוכר, אע"פ שהמוכר עתה הוי המוציא, והכי הויא מסקנא בכתובות בפרק המדיר² דכל מי שנודר ונמצא³ הספק ברשותו עליו להביא ראיה, והא דקתני הכא המוציא מחברו עליו הראיה אטבח קאי ולא אמוכר, דטבח הוי המוציא מחברו, דסתמא מילתא⁴ כל כמה דלא יהיב דמי⁵ לא יהיב ליה חיותא, והכי הלכת'.

יח. ר"ף חולין פ"ג, ס' תשעו / לחולין נח ע"ב

[ד"ק]

... הני תמרי דכדא ...

[כ"א 106 ב]

ואני שמואל מצאתי בפירוש רבי' הננאל¹ הני תמרי דכרום, כלומ' שהתליעו².

יט. ר"ף חולין פ"ג, ס' תשצ"ג / לחולין סז ע"ב

[ד"ק]

אמ' שמואל קישות שהתליע באיביה אסורין משום שרץ השורץ על הארץ. תניא על הארץ להוציא זיזין שבעדשי' ויתושין שבאכלוסין ותולעת שבתמרים וגרוגרות, והני מילי דאיתליע בתלוש אבל התליע במחובר אסור, דקימי' לן כשמואל.

1 נראה שצ"ל: מוסיף (האותיות דומות). 2 לעיל סעיף ד, עיין שם.

3 שנודר וכו'. צ"ל: שנמצא. 4 בכתובות: דמילתא.

5 דמי. שם: איניש זוזי.

1 קטע פיר"ח לחולין ג'פס ע"י רב"מ לוי' בספר היובל לכבוד ר"ל פישמן-מימון, ירושלים תרפ"ו, עמ' עב—עט, ואינו כולל פ"ג.

2 בתוס' ד"ה הגי': "רבינו שמואל גריס דכרים פירוש שהתליעו", ומכאן למדנו על מקורו לגירסא ופירוש זה. וגירסת ר"ח ככ"ה בב"מ, ראה בדק"ס לב"מ קו ע"ב אות ג, ובה"ג ד"ב עמ' 397 הע' קד. בדק"ס שם הביא מכ"י מרצבכר: "דקרום, בענבי דכרום בספרים שלנו, רשב"ם", וראה להלן סעיף כג ע"י הע' 3. יאסטרוב (עמ' 665) הביא "כרום" של כאן כשם עצם, אולם מן הפירוש כאן משמע שמלת כרום/כרים פועל היא משורש כרם. דיקא נמי שאין כתוב תמרי דכרום, בידוע, כרגיל בארמית בבליית. גם לפירוש הערוך הוא פועל, אבל קאהוט תפסו כשם, ערוך השלם כרך ד, עמ' 199 ע"ש מ"ש על מוצא המלה. גם רש"י פירש "שהתליעו" בנוזיר לד ע"ב ובב"מ קו ע"ב.

דהאי דשרינן דלעיל³ ביממא למיכל בישראל בתר גבינה בלא נטילה, דהא קא חזי ליה, ה"מ גבינה שאינו מבושל אבל תבשיל דגבינה שנדבק בידו צריך נטילת ידים אפי' ביום קודם שיאכל בשר⁴.

3 קד ע"ב.

4 רבינו מסכים עם הרי"ף שאין ללמוד מדרב נחמן שמותר לאכול גבינה אחר בשר, אלא שהרי"ף למד מדבריו שמים אמצעיים שבין גבינה לבשר חובה, ומוסיף הרשב"ם שדוקא אחר תבשיל של גבינה, אבל גבינה שאינה מבושלת לא.

דברי הרשב"ם ידועים לנו ממקורות שונים בצורות שונות. באו"ז הל' בשר בחלב סי' תס: "פי' רשב"ם בין תבשיל לתבשיל היינו בין תבשיל פולין לתבשיל כרוב ומשום נקיות בעלמא אבל בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה שלפניו חובה אפי' ביום לפי שנדבק לידים יותר מגבינה עצמה שאינה צריכה כ"א בלילה כדאמר' לעיל אבל תבשיל גבינה שלאחריו ולא מידי שאינו יכול לאכול תבשיל גבינה אחר תבשיל בשר עד למחרת או סעודתא אחריתי כדאמרן לעיל, ואין חילוק בין תבשיל לבשר עצמו, ואין נראה לר"ת וצ"ל...". (עיי"ש). הסיפא שם דומה לדבריו בתוספת, והרישא דומה לדברי רבינו שמואל (=רשב"ם) בתוס' ד"ה לא שנו (אלא שהלשו"ן לתבשיל גבינה שלפניו" באו"ז יותר מדויקת מן "לגבינה שלפניו" שבתוס', לפי השיטה המתפרשת כאן בתוספת ובאו"ז ששאני תבשיל שנדבק, ראה ההערה בגליון הראשון סי' ז בדפוס ראם, והגהת הב"ח שם אות א). והובאו דברי הרשב"ם גם בס' הישר סי' תעב במהדורת שלינגר.

לפי המקומות הנ"ל דברי הרשב"ם פירוש הם, ברם כאן כתב "הכי גרסינן". אלא דא עקא שהגירסא המובאת הריחי ככתובה לפנינו (בהלכות גדולות דפוס ורשא ט ע"ג: "אבל בין בשר לגבינה חובה", וכנראה טעות; בהוצא' הילדסהיימר עמ' 66 כלפנינו, ובמאירי עמ' 416 מפורש: "נקט תבשיל ולא נקט בשר"). ואולי בתוספתו לא הועתק כהלכה, וצ"ל מעין באו"ז: "אבל בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה שלפניו חובה", ועוד צריך תלמוד. על שיטת הרשב"ם הקשה ר"ת (תוס' או"ז הנ"ל ועוד): "דבין תבשיל לגבינה משמע תבשיל תחילה", וחבל שהגהת הרשב"ם לגירסה אינה ברורה, אולי בכך רצה להמנע מקושיא זו, כנ"ל. וגם בפירוש שאמר ר"ת, הבחין בין בשר לתבשיל של בשר (ראה בתוס').

הר"ן כתב: "... ועוד שהרי בסמוך הוצרך לפרש הרי"ף ז"ל דכי אמר רב נחמן בין תבשיל לגבינה חובה בין תבשיל לגבינה דמעיקרא קאמר" (סוף ד"ה אמר) ונראה שהכוונה לדבריו: "בין גבינה לבשר", והוא כשיטת הרשב"ם בתוספות. וכשיטת "המפרשים" שהזכיר במאור (ד"ה ועוף וגבינה) "בין תבשיל דהשתא לגבינה דמעיקרא".

וכתב בעל המאור שם אחר שהביא שיטת הרשב"ם ור"ת: "הכל שבוש הוא לפי מה שנהגו שלא לאכול גבינה אחר בשר בכל ענין וטעו בפירושיהם להעמיד מנהגיהם, ומה שכתבנו [לעיל שם שבקינות הפה ונטילת ידים מותר] היא המחזור, וכן נהגו כל חכמי צרפת". ברם באו"ז שם: "וגדולה מזו אומר ר"ת וצ"ל שאפי' אם אכל בשר מותר לאכול גבינה מיד אחריו כיון שיעשה הדהת פיו וקינות ונטילת ידם", וכן תוס' דף קד ע"ב ד"ה עוף ומרדכי סי' תרפו. ועוד. לפי זה בחינם חשד בו בעל המאור (וכן בר"ן הנ"ל השוה שיטת ר"ת והר"ן הלוי ז"ל). אולם נכון שהרשב"ם אסר, וכשיטת הרי"ף. שיטת רשב"ם היא היפוכו של "לשון מר רב יהודאי גאון": "... תבשיל של גבינה לבשר אין בו שמנונית, ואין מפעפע את הידים, אפי' נטילה לא בעיא, ונראה דאפי' קינות הפה לא בעי" (תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, א' קופפר, עמ' 53, ושם הובחן בין "ממשו של איסור" לבין תבשיל).

[כ"א 108 א; כ"ב 24 בגליון החיצוני]

ואני שמואל מדקדק שני הברייתות דקשיין להדדי ולא מיתרצן אלא על ידי היתר התלעה שבתוך הפרי במחוב¹, לית לן דשמואל² ודרב הונא דתמרי דכרום³, אל' אפי' התלעה באילן או⁴ במחובר לקרקע מותר כל זמן שלא יצא מן הפרי מתוכן לגבן⁵.

ב. רי"ף חולין פ"ח, סי' תתמח—תתמו / לחולין קה ע"ב

[ד"ק]

מים ראשוני' ואחרוני' חובה אמצעי' רשו'... אמצעי' רשות אמ' רב נחמן לא שאנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה, איכא מאן דאמ' דגמרי' מיהא דרב נחמן דשרי' למיכל גבינה בתר בישראל, דהא בין תבשיל לגבינה קאמ' ואי אסיר למיכל גבינה בתר בשרא הוה ליה למימ' בין גבינה לתבשיל ולא לימא בין תבשיל לגבינה, והא לאו מילתא היא דלא אתא רב נחמן לאשמועינן אלא דמים אמצעי' חובה אבל אקדומי בשר לגבינ' וגבינ' לבשר מדרב חסד' שמעי' לה דקימ' לן דהא דרב חסד' הילכת' היא דהא קא מקשי' מינה לר' יוחנן וקא מתרצינן לר' יוחנן מקמה ואי לאו הילכת' היא היכי דחינן למימ' דר' יוחנן מקמ' ומתריצינן לה אליבא דרב חסד' אלא שמעי' דהילכתא היא והא דרב נחמן לא גמרי' מינה אלא דמים אמצעיים שבין גבינה לבשר חובה, ותו לא מידי.

[כ"ב"מ 183 ב]

ואני שמואל בן הרב ר' מאיר מוסיף כי גר' בעיני דהכי גרסינ' אמ' רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה², ולאשמועינן אתא

1 השוה בגמ' ורש"י ד"ה אידי ואידי באביה.

2 השוה תוס' ד"ה דיקא: "מכאן מדקדק ר"ת ורבינו נתנאל וריב"א דאין הלכה כשמואל". בס' האגודה סי' ע: "רש"י וריב"א ור"ת פסקו דלא כשמואל", ועלה על דעתי שבתוס' צ"ל שמואל במקום "נתנאל", ובאגודה צ"ל ר' שמואל במקום "רש"י" (על חילוף שכונה ראה ר"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 51), אלא שאין הכרע (על ר' נתנאל בחולין ועוד ראה שלום פרידמן, ספר שערי שלום עמ' קכת, ור"א אורבך, בעלי התוספות, ר' נתנאל" במפתח; על שיטת רש"י ראה ר"ן לרי"ף).

3 חולין נח רע"ב, וראה ר"ן לרי"ף ד"ה והוי, וראה סעיף יח.

4 באילן או. בכ"ב: כאלו הוא.

5 השוה הדבור "ושתי הברייתות...". בפירוש רש"י שבר"ף.

1 "האי דשרו רבנן גבינה בתר בשר משמעתייה דרב נחמן" (הלכות גדולות, וארשא, ט ע"ג; הילדסהיימר, עמ' 66).

2 והוי ממש הגירסה שלפנינו! וראה להלן.

כא. רי"ף חולין פ"ה, ס"י תתס / לחולין קיב ע"ב [ד"ק]

ואמ' רב נחמן אמ' שמואל דגים ועופות שמלחן זה עם זה אסורין, ואפי' בכלי מנוקב, מאי טעמא דגים רפי קרמיהו ופלטי, עופות קמיטי ובתר דניהי דגים פלטי עופות והדר בלעי דגים מנייהו.

[כיב"מ 184 ב; כ"א]

אני שמואל מוסיף דהך מילתא דרב נחמן כל רבותיי פירשו אסורין הדגים לבדן ולא העופות, שטעו בפירוש הכתוב בהלכה שמשיים והדר בלע דגים מינייהו, ולא היא ששניהם אסורין שמאחר שמצאו טעם איסור בדגים גם העופות חוזרין ובאסורין מציר הדגים שאסור, והלשון מוכיח ששניהם אסורין מדקאמ' עופות ודגים שמלחן זה עם זה דאם אית' שהדגים באסרו ולא העופות הכי הוה למימר דגים שמלחן עם עופות אסורין, ותו לא מידי.

1 כ"ה בתוס' ד"ה דגים, וכן הוסיף בפירוש רש"י במרובעים: "הדגים לבדן", והוא ברא"ש ס' לו בשם רש"י.

2 הפירוש הכתוב בהלכה הוא ההסבר הניתן בגמרא לדברי רב נחמן, והבחינו רבותינו ככגון זה בין עצם המאמר לפירוש הנוסף, השהו הקדמת ר' תם לספר הישר, שמבחינו בין "גרסתו הנראית פירוש" לבין "דברי האמוראין והתנאין עצמן" (הוצ' ר"ש שלזינגר עמ' 9, והשהו תשובות הגאונים — הרכבי ס' רעב = אה"ג ב"ק, התשובות, ס' ק). וכרגיל ב"פירוש", בא בשינויים גדולים ובהרחבות, ובר"ן לרי"ף ד"ה דגים: "ובקצת נוסחי נמי ליתיה להאי לישנא אלא ה"ג דגים רפו ועופות קמיטי בעידנא דפלטי עופות בלעי דגים", ובמגיד משנה הל' מאכלות אסורות פ"ו הל' טז: "נראה מדברי רבינו שהוא אינו גורס אלא דגים רפו קרמיהו ושואבין וכן מצאתי בקצת נוסחי ההלכות", וראה דק"ס. ועל פי דברי הרשב"ם כאן יש מובן ללשון "לאותו פירוש" שבתוס' ד"ה דגים, ור"ל הפירוש הכתוב בגמ' (ור' הע' 9). השהו מנחות גט ע"ב ד"ה ותיהו: "... והכותב בספרים הפירוש טעה" (מובא אצל רא"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 532-533, עיי"ש). [וראה גם רש"י חולין פא ע"א ד"ה התראת ספק, ונראה בעיני דלא גרסינן ליה... ופי' משובש הוא מאדם חריף ומפולפל ור' בפי' הרשב"ם לב"ב קלו ע"ב ד"ה ואם לאו לא יצא]. "להלכה" במובן סוגיית גמרא, ראה רי"ן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 912-913.

3 אותיות מספר אינן ברורות בכ"י.

4 כ"ה ברי"ף, וכ"ה דגים מינייהו בכ"י של הגמ' (דק"ס אות ח). לפנינו בגמ': והדר בלעי מיניה.

5 בכ"א: ששנים.

6 לפנינו: עופות ודגים.

7 בכ"א: את.

8 בכ"א: נאסרין.

9 סיום לשונו כאן הובא בתוס' ד"ה דגים, בשם "רבינו שמואל", וחלקו עליו, עיי"ש, ור' הע' 2. וכן הובא באו"ז הל' מליחה ס' תעב בשם רבינו שמואל בן הרב רבינו מאיר זצ"ל, והובאו שיטתו בטור יו"ד ס' ע, ועיין בב"י שם.

כב. רי"ף חולין פ"ה, ס"י תתסח / לחולין קטו ע"ב [כ"ס 692]

והלכת' אין מעמיד' בעור קיבת נבלה, אבל בקיבת נבלה ובקיבת שחוטת נכרי ובקיבת כשרה שינקה מן הטרפה מעמידין, וכל שכן בקיבת טרפה שינקה מן הכשרה, מאי טעמ' דחלב המכונס בעור קיבה פירשא בעלמ' הוא.

[כיב"מ 185 א; כ"א]

ואני שמואל מוסיף שאפי' בעור קיבת כשיר' אין מעמידין משו' בשר בחלב. אבל מעמידין בכל קיבות שבעולם בין גביל' בין טריפה, בין טריפה שינקה מן הכשרה, דהא כולהו קיבות פירש' בעלמ' חשיב להו ושרו ומשום הכי קיבת עולה מותרת וכ"ש קיבת נבילה וטריפה, חוץ עגלי' ע"ז דאסיר כדמפר' טעמ' במס' ע"ז דאע"ג דפירשא בעלמא אסיר' משו' דניחא ליה בניפחא. וקיבה שנמלחה בתוך עורה אסורה משום בשר בחלב.

1 אין זה לשון הרי"ף עצמו, אלא לשון זו היתה כתובה לפניו בגמ'. ובמאור כתב: "ה"ר שלמה ז"ל דחה גירסא זו מרוב הספרים ומחק אותה והיא כתובה בכל ספרי ספרד ובהלכות הרי"ף ז"ל וראיותיו של רבינו שלמה בדחיית גירסא זו כתובה בפירושו... אולם אין כל זה כתוב לפנינו בפירוש" אלא בתוס' ד"ה הכי גרסינן (ומשמע שנמתק מרש"י היות שנכפל בתוס' [אין להסיק מסקנא זאת. רש"י לא פירש ולא התייחס לפיסקא זו בכלל ומשום כך השלימו התוס' כדרכם 'הכי גרסינן ברוב ספרים, ומדברי התוס' מוכח שלפניהם לא היה בפי' רש"י למשנה ד"ה הרי זו אסורה ר' לעיל... ור' להלן הע' 9]). ובמלחמות כתב: "אבל כבר עמדנו על נוסחאות ישנות ובודקות וראינו שהלשון הזה דברי בעל הלכות פסוקות הוא ואינו עיקר הגמרא". וכוה בר"ן: "עיקרן של דברים שלשון זה אינו מעיקר גמרא אלא תוספת ראשונים פוסקי הלכות הוא ואינו מכוון בנוסחאות, ובמקצת נוסחאות כתוב... "ד"ה והלכתא, עיי"ש). וכן ברא"ש: "ואין הלשון מוכח כגירסת רב אשי אלא שהוגה אח"כ בספרים" (ספ"ח), ובחי' הרשב"א: "כך היא גרסת הגאונים ז"ל", וכן במגיד משנה: "גירסת הגאונים וההלכות" (מאכלות אסורות ד, יט). וגרסו ר"ת בפר"ח (ס' הישר ס' תעד במהדורת שלזינגר). מוסב על "אין מעמידין בעור קיבת נבלה".

2 וזאת מקושיותיו שהקשה ר"י אבן מיגש במגילת סתרים שלו, ראה מהדו' ר"י קאפח, סיני עב (תשל"ג), עמ' לד-לח, וראה בספר המאור, וכתב שם רי"ת: "ולדעתי אין שום טעם בשתי קושיות הללו ואינן כדאי להקשות לכל חכם ונבון כי בשר בחלב צונן בצונן... עיי"ש.

3 שתי התיבות לי' בכ"א.

4 בכ"א נוסף: הוא. 6 בכ"א: ושרי.

5 בכ"א: מעגלי, וכצ"ל.

6 לד ע"ב.

7 ברש"י למתני': "וחלב הנמצא קרוש בעור הקבה שמולחין אותה בעורה... נראה בעיני איסור גמור כבשר בחלב ממש לאסור הגבינה איסור גמור ואין בידי כח להתיר ויש מתירין אותו... ואני הייתי נוהג היתר עד הנה... ולא היא... ובסוף הדבור: "כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה ברבי מאיר", וראה בתוס' ד"ה הכי. ועי' מ"ש רא"א אורבך, בעלי התוספות עמ' 54.

כג. רי"ף חולין פ"י, ס"י תתעד / לחולין קלו ע"ב

[כ"י"ס 692]

אמ' רב גחמן בר יצחק האידיגא נהוג עלמא כתלתא סבי, כר' אלעאי בראשית הגז, דתניא ר' אלעאי אומ' אין ראשית הגז נוהג¹ אלא בארץ, וכדברי ר' יהודה בן בתירא בדברי תורה, דתניא ר' יהודה בן בתירא אומ' אין דברי תורה מקבלין טומאה, וכר' ירשיה² בכלאים, דתניא ר' יאשיה אומ' לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד.

[כ"י"א 115 ב]

ואני שמואל מוסיף דכי היכי דנהגי כר' אילעאי בראשית הגז, הכי נמי נהוג במתנות זרוע לחיים וקובה ליפטר בחצה³ לארץ כר' אילעאי, דמחד טעמא פטר לתרויהו בחוצה לארץ⁴.

שני מעריבים לראש השנה

יוצאים לאור ע"י דניאל גולדשמידט [ז"ל]

1 בד"ק: ראשית הגז אינו נוהג. 2 בד"ק: כר'.

3 בד"ק: כר'.

4 צ"ל: יאשיה.

5 בכ"י בתלה ו' אחר ח' ביני שיטין, שלא ביד הסופר.

6 כ"כ רש"י שם ד"ה כר' אלעאי, וראה תוס' שם ד"ה כרבי אלעאי. במאור הגדול: "... ה"ה למתנות דכי הדדי נינהו גמרי גמינה נתינה מתרומה... ומכאן לא נהגו העם בדורותינו להפריש מתנות בחו"ל... וכ"כ ה"ר שלמה ז"ל, ויש מחסידי הדורות מחמירין על עצמם להפריש אף בחו"ל...". [וכך נהגו באשכנז לפני שנת תתנ"ו, ר' מה שהבאתי 'בעלי התוספות' עמ' 312 הע' 83 ור' גם שו"ת מהר"ם, מהדו' י. ז. כהנא, ח"ב עמ' יא]. והשוה ברא"ש פ"א ס"א א בשם רש"י. על דעת הרי"ף ראה ב"י ליו"ד ס"י סא סד"ה וכתב הרא"ש, וראה רמב"ם הל' בכורים ט, א, שלדעתו המתנות נוהגות גם בחו"ל.